TRANSILVANIA

ORGANUL
ASOCIAŢIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ŞI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. IV.—V. Sibiiu, Septembre—Octobre 1904. An. XXXV.

ADUNAREA GENERALĂ DELA TIMIŞOARA.

In timpul relativ scurt de 8 ani, de când Asociaţiunea noastră şi-a extins activitatea asupra întreg teritorului ţĕrii locuit de poporul român, adunarea generală s'a întrunit deja de patru-ori în ospitalierul Banat, şi sĕrbătorile culturale la cari au asistat membrii Asociaţiunii cu aceste ocasiuni, formează momente de deosebită splendoare în trecutul instituţiunii noastre.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Precum adunările memorabile, ţinute la 1896 în Lugoş, la 1900 în Băile Herculane şi la 1902 în Oraviţa, tot astfel şi ultima adunare generală care a avut loc la 21 şi 22 Septembre a. c. în vechia capitală a Banatului, în istoricul oraş Timişoara, a dat doveḑi eclatante despre însufleţirea şi priceperea Românilor din această parte a ţĕrii pentru idealurile lor naţionale-culturale, despre interesul viu ce societatea noastră cultă îl păstrează înaintării poporului nostru şi despre abnegaţiunea şi nobila liberalitate cu care urmăresce acest scop.

In partea oficială a revistei noastre publicăm actele referitoare la această adunare generală, acte cari chiar şi în forma seacă ce li-o impun obiceiurile birocratice, ne dau doveḑi foarte elocuente despre seriositatea şi demnitatea cu care au fost desbătute afacerile Asociaţiunii şi despre însufleţirea cu care Românii din Banat au depus şi de astă dată obolul lor pe altarul culturei noastre naţionale.

Descrierea mai amĕnunţită a festivităţilor arangiate cu ocasiunea acestei adunări generale, trece preste competenţa

revistei noastre, și a fost făcută la timpul seu de ziarele noastre în condițiuni pe deplin mulțămitoare și într'un cadru foarte vast. In sarcina noastră rămâne numai să remarcăm și înregistrăm unele momente de interes mai durabil și de importanță chiar și pentru istoria desvoltării noastre culturale.

In primul rând avem de amintit faptul îmbucurător, că la adunarea generală au fost representate, și de astă dată, celelalte societăți culturale românesci mai mari prin delegați speciali, și în deosebi „Societatea pentru fondul de teatru român“ și „Asociațiunea Aradană pentru literatura și cultura poporului român“.

Prin participarea oficială a acestor societăți la adunările generale ale „Asociațiunii“ și prin modul cum activitatea acesteia este apreciată și sărbătorită de representanții societăților surori, — întrunirile instituțiunii noastre au fost ridicate la rolul și importanța unui adevărat focular al vieții culturale a Românilor din țeară.

Spre a pune în relief această împrejurare, lăsăm să urmeze la loc de frunte, și împreună cu cuvêntul presidial de inaugurare, și discursurile de felicitare ale representanților „Societății pentru fondul de teatru român“, Asociațiunii Aradane și Despărțemêntului Timișoara.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

S'a remarcat și de astădată în presa română și chiar și în sinul adunării, cu multă părere de rău, absentarea dela adunările „Asociațiunii“ a episcopatului român, care — nu încape îndoială — are datorință mare și sfântă de a da nisuințelor culturale ale poporului nostru întreg sprijinul seu și în deosebi de a ocupa în sinul instituțiunii noastre și în viitor locul și rolul ce l'au avut în trecut capii ambelor biserici române, Metropoliții Șaguna și Șuluțu, în Asociațiunea noastră. Cu toate acestea ne credem datori a constata în interesul adevărului, că P. S. L. Episcopii de Lugoș și Arad, cari atât pentru apropiarea residențelor și pentru agilitatea ce li-o permite etatea lor, erau așteptați cu siguranță la adunarea din Timișoara, au fost împiedecați din cause independente de voința lor de a se presenta la ultima adunare. P. S. Episcop al Lugoșului și-a exprimat regretele asupra acestei împiedecări prin o scrisoare adresată biroului Asociațiunii încă înainte de adu-

nare, scrisoare în care a pus în vedere donarea unei valoroase colecţiuni pentru Museul nostru, iar P. S. Episcop al Aradului, care chiar în ziua adunării generale a trebuit să sĕvêrşască o funcţiune oficială în diecesa sa, s'a înscris membru fundator al Asociaţiunii şi a felicitat adunarea generală prin o telegramă calduroasă, care însă în urma unei întârziări a sosit abia după încheierea adunării.

Un moment de importanţă a fost şedinţa publică a secţiunilor ştiinţifice-literare, în care doi distinşi literaţi români au cetit câte o lucrare de deosebită valoare ştiinţifică-literară, lucrări cari se ridică foarte mult preste nivelul disertaţiunilor din trecut şi au fost ascultate timp de aproape 3 oare cu atenţiune încordată de un public numĕros şi ales. Ambele disertaţiuni se vor publica în această revistă.

In fine mai avem de remarcat şi împrejurarea îmbucurătoare, că la ultima adunare generală s'a presentat nu numai împrejurimea oraşului Timişoara, ci aşa ḑicênd întreaga societate cultă a Românilor din părţile Bănatului şi Aradului, astfel că sala şedinţelor a presentat un splendid tablou, cum poate nici odată şi nici unde nu s'a mai vĕḑut la întruniri românesci.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acest moment a fost o adevĕrată surprindere pentru aceia cari au cunoscut societatea cultă română din Banat abia cu 10 ani înainte, şi au revĕḑut-o acum întărită şi desvoltată în condiţiunile cele mai îmbucurătoare. Şi că această societate cultă îşi cunoasce datorinţele faţă cu poporul din care face parte, a fost dovedit în deosebi şi prin împrejurarea, că cu toate că despărţĕmêntul Timişoara, înfiinţat abia înainte cu câţi-va ani, şi păn' aci a ocupat, sub raportul numĕrului membrilor sei, locul al patrulea între toate despărţĕmintele Asociaţiunii, — s-au înscris cu ocasiunea acestei adunări generale încă 8 membri fundatori, 13 membri pe viaţă şi 32 membri ordinari nuoi, cu contribuiri de preste 6000 coroane, astfel că astăḑi, între cele 46 despărţĕminte ale Asociaţiunii, cel din Timişoara numĕră cei mai mulţi membri, aproape în toate categoriile acestora. Acest resultat, realisat într'un ţinut, care în ochii multora mult timp trecea ca o posiţiune pierdută, dovedesce un progres care întrece toate aşteptările şi face onoare zelului şi priceperei bărbaţilor conducĕtori ai acestui despărţĕmênt.

Caracterul Timişoarei de oraş mare, fără multă poporaţiune română în localitate, a adus cu sine că comitetul local să renunţe la arangiarea de festivităţi poporale şi preste tot la manifestaţiuni mai sgomotoase (primire festivă la gară, serbare poporală, etc.) Asemenea arangiamente, cari în toiul comunicaţiunii vii a unui oraş mare, ar fi fost — dacă nu imposibile, apoi fără îndoială împreunate cu multe neajunsuri, nici nu prea aveau o raţiune deosebită într'un despărţemânt, care funcţionează în condiţiuni atât de neexcepţionabile, care îşi ţine regulat adunările cercuale în centrele locuite de poporul nostru, şi cu aceste ocasiuni, precum şi prin numeroasele sale biblioteci poporale, susţine legăturile cele mai vii cu masa poporului şi îngrijesce pe această cale de luminarea şi însufleţirea lui pentru idealurile sale culturale. Căci nu atât adunările generale, ale căror desbateri pentru poporul de rênd în cea mai mare parte remân neînţelese, — ci adunările despărţemintelor sunt locul unde întrunirea poporului în mase mai mari îşi are raţiunea sa.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La adunarea generală dela Timişoara s-au întrunit conducătorii naturali ai poporului din Banat, şi prin ceea-ce au sĕvîrşit, au dovedit că-şi cunosc datorinţele faţă de interesele culturale ale neamului lor, şi că sunt pĕtrunşi de însufleţirea şi abnegaţiunea ce o reclamă înaintarea acestor interese.

*

După aceste observări lăsăm să urmeze discursurile oficiale rostite în adunarea generală.

Dl *Dr. Liviu Lemény*, ca delegat al Comitetului central, a deschis adunarea cu următorul discurs subliniat de aplause.

Onorată adunare generală!

Diferite cause de natură diferită au împedecat pe bărbaţii aceia, cari erau cu mult mai chemaţi decât mine, de a conduce această adunare generală.

Numai în momentul din urmă m'a distins Comitetul central cu onorifica sarcină, la care nu m'am aşteptat, — cred deci, că onorata adunare generală va fi cu indulgenţă faţă de mine şi va aprecia mai mult bunele mele intenţiuni, decât modestele mele puteri.

Natura incidentală a misiunei mele aduce cu sine, că nici nu mĕ simt chemat a desvolta înaintea Domnielor-Voastre vre-un sistematic program sau vre-o reprivire mai amĕnunţită, cu atât mai vârtos, căci raportul general al comitetului central servesce de bună orientare.

Chemarea măreaţă a Asociaţiunii noastre o cunoasce fie-care membru al ei, o cunoasce fie-care Român.

Scopul, pe care-l urmăresce Asociaţiunea noastră, este atât de nobil, atât de just, încât şi strĕinul dator este să-l aproabe.

Scopul Asociaţiunii este cultivarea poporului român, conservarea şi desvoltarea dulcei noastre limbi strămoşeşti, şi — urmărind acest scop — de o parte îndeplinim numai o datorinţă sacră firească, de altă parte usăm de un drept neprescriptibil înăscut fie-cărui individ şi fie-cărui popor, de un drept divin, de Dumnedeu binecuvêntat.

Datorinţa noastră şi dreptul nostru de a cultiva şi desvolta limba noastră sunt cu atât mai evidente, cu cât putem constata faptul, că a noastră Asociaţiune nici odată nici nu s'a gândit chiar la aceea, ca să iasă cu tendenţele sale din cadrul poporului român, nici când nu a căutat a cucerí dela alţii, ci numai a conserva şi a desvolta ce e al seu.

Astfel mare pĕcat comite acela, pĕcat în contra legilor eterne, care privesce cu ochi rĕi tendinţele noastre culturale, cu cari nimic alta nu ţintim, decât ca şi poporul nostru în limba sa şi prin limba sa în nobilă frăţească emulaţiune cu celelalte popoare, spre binele patriei comune, să ocupe pe teren cultural locul acela demn, la care de Provedinţă e chemat conform însuşirilor sale, pe cari nici vitregitatea secolilor nu le-a putut înăbuşí.

Asociaţiunea noastră *mai cu seamă de când activitatea ei se extinde asupra tuturor locurilor din această ţeară locuită de Români*, este singura instituţiune, care întrunesce toată suflarea românească din acest regat, în ea se manifestează unitatea noastră, scopul ei este acela, la a cărui ajungere cu egală însufleţire putem conlucra: putem dice deci — variind o vorbă vestită — că în tabĕra Asociaţiunii se află poporul român din această ţeară.

Această tabĕră trebue să o apĕrăm de ori-ce dujman, cu arma cea mai puternică, și să scim, că perdută va fi limba noastră, perdut poporul nostru, când această tabĕră nu o vom sci apĕra, — dar o vom apĕra cu glorie și cu isbândă, căci purtăm luptă dreaptă și luptăm pentru existență, căci poporul, care nu e capace de cultură, acela nu e nici demn de viață.

Când s'au modificat vechile statute ale Reuniunii noastre, și în specie s'a lărgit teritorul ei de activitate, s'au aflat oameni, cari din diferite puncte de vedere cu totul opuse se temeau sau se bucurau de acele schimbări prevĕdênd, fie-care parte din al seu punct de vedere, efecte dăunoase pentru interesele culturale românesci.

Iată însă, esperința dovedesce, că nebasate au fost de o parte temerile, și de altă parte nerealisate au rĕmas speranțele, iar Asociațiunea noastră, tocmai de când în brațele sale cuprinde pe toți Românii din patrie, a luat cel mai frumos avênt.

Cu vie plăcere am venit deci de astădată în acest frumos emporiu al vechiului Bănat, în istorica cetate Timișoara, și cu bucurie vedem adunată în această sală floarea Românimei din aceste părți.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dacă e adevĕrat aceea, că renascerea culturală a românismului din Ardeal a isvorît din acea fântână multe veacuri acoperită și suprimată de ordele barbare ale secolilor trecuți, trebue să constatăm și aceea, că *prin părțile Bănatului s'a născut prima mișcare pentru cultivarea poporului român și a limbei sale*, prin părțile aceste *s'a înființat primul institut pedagogic*, din care au purces apostolii învĕțători, cărora este a se mulțămí faptul, că *puțini țĕrani afli în acest ținut*, — fie dintre cei mai bĕtrâni — *cari nu sciu carte*. Meritul acesta al Românilor din Bănat este cu atât mai mare, căci în timpurile acelea biserica ortodoxă era supusă unei ierarchíi strĕine.

Cu plăcere pot constata și faptul acela, că tot *din părțile Bănatului mai întâiu s'au ivit bărbați*, cari din căldura inimei lor s'au ocupat cu aparat sciințific, *cu limba română, cu originea ei, cu structura ei, cu desvoltarea ei.*

E deci lucru firesc, că bucuros am venit din depărtări urmând frățeasca învitare adresată nouĕ și nu ne îndoim, că

întrunirea noastră de aici va forma o treaptă nouă cătră înălțimea idealului nostru cultural, la care nisuim. Declar adunarea generală a Asociațiunii deschisă.

*

Dl *Emanuil Ungureanu*, Directorul Desp. Timișoara al Asociațiunii, a salutat adunarea cu următorul discurs:

Prea Onorate Domnule Prețedinte!
Prea Onorat Comitet Central!

Inteligința română din despărțământul Timișoarei, representată prin comitetul despărțământului, când a învitat Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, ca să-și țină adunarea generală în ăst an în Timișoara, a voit să dee dovadă, că totdeuna e gata a sprijini instituțiunile noastre culturale.

Din motiv de mare însemnătate s'a aflat îndemnată această inteligință a se înrola între sprijinitorii Asociațiunii și prin aceasta a culturei poporului nostru; acest motiv e, că în multe locuri locuite de Români, asemenea și în ținutul și jurul despărțământului Timișoarei, poporul român nici intelectualminte nu e așa de deșteptat, nici materialminte nu înaintează așa, ca să poată ținea pași cu celelalte popoare intelectualminte mai deșteptate și materialminte mai înaintate; noi pe aici vedem, că în atingere cu alte neamuri conlocuitoare și în viața socială și pe terenul economic tot poporul nostru se arată inferior, el e partea, care cedează.

Această împrejurare ne-a dus pe noi la convingerea, că deși avem în mare parte școale bune poporale, deși școala bună poporală contribue mult la deșteptarea și moralisarea poporului, dar totuși față cu emulațiunea popoarelor pentru superioritatea și domnirea culturală și economică, pentru poporul nostru dela sate acum nu mai e destulă instrucțiunea și educațiunea, ce o capătă în școala poporală; — instrucțiunea și educațiunea din școala poporală trebue acum și la noi privită de minimalul cultural, ce e de lipsă în viața poporului, ca pe acest fundament să se poată treptat mai departe desvolta și întări; — deci la noi se arată în mod imperativ trebuința, ca poporul nostru, — precum fac și alte popoare mai culte, —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

să capete învăţătură şi după ce a eşit din şcoala poporală; trebue şi mai departe să se lumineze, ca să se poată susţiné şi întări, însă desvoltarea culturală să nu fie numai intelectuală, ci să fie şi economică, adecă poporul român să nu fie numai cu carte, dar să fie şi econom bun.

Aflu de lipsă a releva, că faţă cu progresul rapid, ce-l fac acum alte neamuri pe terenul economic, trebue şi noi în lucrările noastre culturale, în promovarea culturei generale a poporului nostru să avem totdeauna înaintea ochilor şi desvoltarea şi întărirea lui economică, — pentru-că e frumos idealismul, cultivarea lui dă semn de sentiment nobil, trebue să cultivăm şi noi idealismul; acesta ne învaţă să ţinem la naţionalitatea, la limba şi legea noastră, la portul, tradiţiunile şi datinele părinţilor nostri, ne învaţă să rĕmânem credincioşi strănepoţi ai strămoşilor nostri, adecă să rĕmânem Români, ce au fost şi dênşii.

Din idealism rĕsare sentimentul de dreptate şi onestitate; să cultivăm acest sentiment cu mare zel, ca să nobilităm caracterul poporului, să-i ridicăm nivoul moral; în munca noastră culturală să ţintim într'acolo, ca fie-cărui Român să i-se prefacă în instinct, ca să fie om cinstit şi om de omenie.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dar să ţinem cont de spiritul timpului şi de împrejurările în cari trăim, să nu uităm, că trăim într'o epocă în care alăturea cu idealismul în grad asemenea de mare domnesce şi realismul, sau mai bine zis materialismul, adecă tăria economică, sau puterea averii; — să nu perdem din vedere, că un popor fie el cât de idealist, dacă nu se nisuesce să ajungă şi la bunăstarea materială, dacă nu se nisuesce să se întărească şi în avere, dacă pe moşiile şi pămêntul moştenit dela părinţii lui se lăţesc şi întăresc alte neamuri, atunci poporul cel sărăcit tocmai ca un om, care sufere de boală fără leac, cu timpul trebue să piară.

Acest adevĕr la noi aplicat, ca să fiu bine înţeles şi de pătura societăţii noastre, care n'are multă carte, ḑic: *că în zădar vom cânta noi „Deşteaptă-te Române“, dacă alte neamuri vor cumpĕra holdele şi moşiile Românilor.*

Spre paguba noastră până în timpul cel mai nou am fost idealişti şi de acolo vine, că ne tot tânguim, că suntem sĕraci,

ce în parte nu e adevĕrat, deci acum nu mai e destul din idealism să ḑicem să ne păstrăm şi apĕrăm limba şi legea strămoşească; — *acum, dacă voim să trăim şi să trăim pe acest pămênt, unde au trăit şi strămoşii nostri, trebue să ḑicem: să ne păstrăm şi apĕrăm limba, legea şi moşia;* această treime aşi dorí eu să fie scrisă în catechismul poporului român.

Într'acele instituţiuni culturale, cari sunt chemate să grijască, ca poporul nostru să capete învĕţătură şi după ce a eşit din şcoala poporală, cari sunt chemate a cultiva şi desvolta literatura noastră, şi prin munca lor a da direcţiune desvoltărei noastre culturale, în prima linie stă şi Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român, pe care D-Voastră Onorat Comitet central o representaţi.

Dacă ne gândim, că munca noastră culturală şi cu aceasta împreună întreaga activitate a Asociaţiunii e avisată numai la sprijinul nostru, dacă considerăm, cât de mare e problema ce are Asociaţiunea a o deslega şi cât de grele sunt datorinţele, ce are a le îndepliní, — atunci dela fie-care Român, fără deschilinire de sex, care voesce ca să fie ţinut de Român şi de om inteligent, dela fie-care Român, care pricepe, *că numai promovarea culturei poporului nostru e mântuirea noastră*, trebue să pretindem, ca să între în şirul sprijinitorilor Asociaţiunii, pentru-că cine sprijinesce această Asociaţiune acela sprijinesce cultura poporului român.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acum Onorat Comitet central în numele despărţĕmêntului nostru asigurându-Vĕ de stima şi recunoscinţa noastră pentru zelul şi iubirea de neam, cu care conduceţi afacerile Asociaţiunii, şi mulţămindu-Vĕ pentru ostenelele, ce le puneţi ca jertfă pe altarul culturei poporului nostru — am onoare a Vĕ saluta.

*

Dl *Dr. George Dobrin,* representant al „Societăţii pentru fondul de teatru român“, salută adunarea cu următorul discurs:

Onorată adunare generală!

Moşii şi părinţii nostri, desbrăcaţi de egoismul ce caracterisează ḑilele noastre şi învăpăiaţi de ideal naţional, la anii 1860 au alcătuit Asociaţiunea, care până la 1896 s'a restrîns

numai la Transilvania, iar de atunci şi-a întins aripile asupra tuturor ţinuturilor locuite de Românii de sub coroana sf. Stefan şi care acum îşi ţine a patra adunare generală în părţile bănăţene.

Asociaţiunea e necondiţionat fĕtul idealismului, deoare-ce vedem, că aḑi veleităţi de natură materialistă de abia îi fac posibil înaintarea, desvoltarea şi realisarea marilor şi frumoaselor planuri ce şi le-a pus.

Cei dela 1860 au sciut să se avênte pentru neam mai mult decât noi!

Apărut acest soare pe firmamentul culturei noastre naţionale, nu a putut rĕmânea singur, căci ai nostri cunosceau marele adevĕr, că cultura adevĕrată nu se constitue numai din sciinţă. De abia trecută sciinţa prin retorta artei, produce cultură.

Ca inspiraţi au înaintat dar pe calea naturală. După ḑece ani de muncă, în decursul cărora soarele nostru, „Astra“, a rĕspândit lumina, cunoscinţele în popor — s'a fondat la anii 1870 „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român“, care vine acum prin mine a Vĕ aduce omagiile sale de admiraţie. Prin crearea acestei Societăţi s'a alcătuit partea întregitoare a culturei naţionale, s'a instituit retorta artei pentru bogăţia cunoscinţelor, a căror adunare şi rĕspândire constitue meniţiunea „Astrei“.

Ca soare şi lună îşi au dar aceste douĕ mari societăţi meniţia lor în viaţa noastră culturală; ele sunt chemate, ca mână în mână muncind să ne consolideze cultura românească. Aici desbinarea nu are loc şi invidia, — poreclită mai deunăḑi, nimerit, „marea boală naţională“ — nu-i ertat să bântue în aceste înalte foculare întregitoare ale neamului nostru.

Grijind astfel de promovarea culturei şi convinşi înaintaşii nostri, că în viaţa unui popor, la care consciinţa individualităţii sale totdeauna a fost vie şi va fi şi în viitor pe lângă toate pedecile ce i-se pun, pe lângă cultură, bună starea joacă un rol dirimător — au dat impuls înfiinţărei bancelor noastre şi asocierilor economice, chemate să asigure consolidarea şi forţa culturei naţionale. Şi acest pas a fost natural.

E sigur, că bancele noastre încă îşi au activitatea lor binecuvêntată, dacă stau în serviciul ideii fundamentale, din care au rĕsărit, şi nu se pierd pe povêrnişe, cari duc la distrugere

națională. Acestea ar trebuí să fie totdeauna fundamentul și stâlpii, cari sprijinesc și supoartă grandiosul edificiu al culturei naționale.

Ca prin minune înjghebat astfel sistemul vieții noastre culturale și economice, în jurul bisericei și a școalei, acum e datorința noastră să grijim, ca să producă roade prielnice firei și aspirațiunilor neamului nostru. Ni se impune dar jertfa, care avem să o aducem prin concentrarea activității noastre pe aceste terene.

Numai munca concentrică și constantă, consecuentă și solidară în ale culturei și economiei, va puté ajuta neamul nostru la capabilitatea de concurență și resistență.

Salut deci în numele „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“ Asociațiunea noastră, care are să stee în fruntea acestei munci și-i urez isbândă! (Aplause).

*

Dl *Nic. Oncu* salută adunarea în numele „Asociațiunii naționale aradane pentru literatura și cultura română“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Onorabilă Adunare Generală!
Domnilor și Fraților!

Eu așa sciu, că nu este, și nu cunosc nici o limbă, în care vorba de frate să fie atât de dulce și atât de intimă și caldă, ca în limba noastră românească. Noi prin acest cuvênt exprimăm toată legătura sufletească, ce împreună pe fiii unei întregi națiuni. Vorba aceasta este la noi o întreagă armonie a iubirei, o comoară neprețuită și neperitoare a sufletelor noastre românesci.

Cu această vorbă frățească și românească Vĕ salut și eu pe Voi, frați Români, întruniți ací din toate unghiurile țĕrii, în templul și în numele culturei limbii și a literaturei române!

Mĕ simt prea fericit, când Vĕ pot împărtăși, că am primit chiar eu acest mandat și plăcut și onorific, dela sora Asociațiunii D-voastră, dela Asociațiunea națională română din Arad.

De acolo, Vĕ aduc un salut cald și din toată inima: dela frați la frați!

Una suntem în limbă, una suntem în sentimente și un singur, singur și sublim scop avem cu toții: cultura limbii și a literaturei române, singura cale și unicul mijloc, prin care se manifestă, se afirmă și trăesce un popor.

În fața țării mărturisim această credință cu toții, și iar în fața țării cu toții mărturisim și în aceste momente solemne, că mergênd pe această cale a luminilor și a civilisațiunei, un singur dor ne poartă și o singură armă ducem cu noi: dorul păcei, arma culturei și steagul iubirei.

Astfel voim noi prin Asociațiunile noastre să îndreptăm pașii neamului nostru pe calea păcii, pe calea luminilor, a adevĕrului și a frumosului, și în limba sa să-l facem părtaș de toate bunătățile unei adevĕrate culturi și curate iubiri; tari în credință, că prin această lucrare pacinică și civilisătoare ne ridică neamul, și aducênd noi multe jertfe pentru toate aceste bunuri, credem că pe această cale și cu aceste jertfe ale noastre facem bun serviciu și contribuim și noi din propriile noastre puteri la fericirea și înălțarea patriei noastre.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tot ceea-ce se dice și tot ceea-ce se scrie, fie din ori-ce parte, contrar cu aceste lucrări și aspirațiuni ale noastre — este o viclenie și calumnie netrebnică la adresa Asociațiunilor noastre și a întreg neamului românesc.

După aceste, dorind și învitând pe tot Românul, care se numesce Român și care are o schinteie de iubire în peptul seu și un atom de putere în brațele sale, să se asocieze cu noi, să se înscrie și să se înroleze sub steagul acestei lupte pentru pace și lumină, -- în numele Asociațiunii române aradane, din tot sufletul salut pe On. Comitet și pe toți membrii Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român și urându-i isbânḑi strălucite în misiunea sa atât de grea și totodată atât de frumoasă, cu toată căldura inimei mele Vĕ strig:

Asociațiunea acì întrunită în numele Domnului și sub steagul iubirei și al culturei: vivat, crescat, floreat!

„DIALECTELE ROMÂNE.“ [1])

(Cetit în ședința festivă a secțiunilor sciințifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“ în adunarea generală din 1904 la 22 Septembre).

L'expérience est la source unique de la vérité: elle seule peut nous apprendre quelque chose de nouveau; elle seule peut nous donner la certitude. H. Poincaré.

Obiectul conferenței mele de rândul acesta-'l formează dialectele române. Voiu încerca a vorbí despre originea, clasificarea, caracteristica și importanța lor pentru studiul limbei române.

Limba română e vorbită în nordul și sudul Dunării. Granițele ei cuprind un teritor destul de însemnat. În nordul Dunării e grosul poporului românesc în vechia Dacie traiană și ținuturile din vecinătatea ei. Hotarele dela rĕsărit spre apus sus la nord pleacă de dincolo de Dnistru până la Tisa, și cu Tisa pleacă spre apus în jos, când se desparte de ea ajung pe Someșe dau pe la Sătmar — Oradea-mare, ajung la Arad, trec Murĕșul și o țîn drept la Dunăre. La sud Dunărea petrece granițele limbei noastre pe ambele părți până în Dobrogea, de unde apoi o petrece jumĕtate de cale până la mare, și dela mare până la Hotin se duce țîntă. Teritorul acesta îngrădit de hotarele pomenite formează domeniul dialectului dacoromân. Dialectul istro-român e vorbit în Istria în jurul lui Monte-Maggiore, la sud în 7 sate și la nord în muntele Cars într'un sat [2]). Dialectul din sudul Dunării cuprinde un teritor de tot vast [3]). Până când cele douĕ dialecte dinainte se vor-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) Conferența de față nu voesce să dea numai cercetări originale. Fiind rostită înaintea unui public nefilologic a trebuit să remână pe lângă adevĕrurile generale, să arete greșeli și să facă combinațiuni, cari ilustrează starea faptică a dialectelor române. Mi s'a impus obiectul acesta, fiind-că prea nu e luat în samă la noi.

[2]) Satele dela sud se chiamă: Lettay, Gradin'a, Grobnic, Susn'evița, Bîrdo, Villa-nova, Iesenovic. La nord avem numai satul Jeĭănu.

[3]) Cunoascem mai multe feluri de Armâni. Informațiunile necesare le putem afla în „*Die Aromunen*, ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren“. Lucrarea aceasta e plănuită pe 5 volume, până adi au apărut abia 2, vol. I la 1895 și vol. II la 1894 în editura lui Joh. Ambrosius Barth din Leipzig. Cât de arbitrară e numirea *Aromunen* am arătat în *Romania* XXXII pag. 121. Volumul I din publicația dlui Weigand ce tratează despre *țară și locuitori* ne arată resultatele cercetărilor sale. Pe scurt avem aceste resultate și în *Enciclopedia Română* vol. I pag. 228—230 (șederile, numĕrul și viitorul Aromânilor). Tot asemenea instructivă e și publicațiunea lui Ion Nenițescu, *Dela Românii din Turcia Europeană*, studiu etnic și statistic asupra Armânilor. Bucuresci 1895.

besc pe un teritor mai bine închiegat, cel din urmă formează o serie de provinţe, cari stau ca nisce insule în marea străinătăţii. Ca să ne convingem despre acest lucru e de ajuns să privim hartele etnografice ale dlor Weigand şi Neniţescu.

I.

Partea primă a studiului meu o formează originea dialectelor române. Istoria limbei ne învaţă că limba română s'a format pe un teritor anumit. Părerile asupra locului unde s'a format limba română sunt divergente. Se crede anume că sau la nordul sau la sudul Dunării. Diferite motive, a căror analisă nu o fac de rândul acesta, conduc desvoltarea părerilor despre locul formării limbii române.

Aḑi, când sciinţa română sbiciuesce deja şovinismul şi patriotismul fals [1]) nu ne sfiim să întindem hotarele formării limbii române peste Dunăre la sud. A le fixa cu positivitate e greu, fiindcă avem încă multe fapte de studiat, pe cari aḑi abia le bănuim. E aproape adevĕrat că teritorul roman s'a păstrat atât la nordul cât şi la sudul Dunării. Filologia a conciliat deci ambii duşmani şi noi credem că Carpatul şi Balcanul au găzduit în valea lor pe Romanii dela rĕsărit a căror urmaşi e poporul român de aḑi. Abstrăgênd dela puritatea limbei latine rustice şi dela curăţenia sângelui roman, deja Romanii erau de tot amestecaţi, căci Roma, stăpâna lumii, a ocrotit la sînul ei şi a miluit pe toţi de pe vremea sa. Caz analog avem aḑi cu Parisul, care încrucişază toată lumea; cine

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) D. Ovid Densuşianu în escelenta sa *Histoire de la langue roumaine* vol. I, introd. XXX—XXXI atinge notele aceste cât se poate de corect. Reproduc cu cea mai mare plăcere acest pasagiu în întregime şi în original: „Le patriotisme, tel qu'il est compris aujourdhui en Roumanie, entravera longtemps encore le progrès de la philologie roumaine, en empêchant les travailleurs de chercher ou de dire la vérité. C'est pour ménager des susceptibilités patriotiques qu'on évite souvent en Roumanie de présenter les choses telles qu'elles ont dû se passer. On impose au philologue, comme à l'historien, de ne défendre que les thèses qui concordent avec les idées dominantes sur le passé du peuple roumain. Ce qu'il faut metre en évidence, ce sont les pages glorieuses, véridiques, ou présenter comme telles, de l'histoire de son pays, en écartant les faits qui pourraient être moins flatteurs pour l'amour-propre national. On oublie cependant qu'en propageant ces tendances on donne une conception fausse du patriotisme. Ce n'est pas en cachant la vérité qu'on sert honnêtement sou pays; en procédant ainsi, ni le patriotisme ni la science n'y trouvent leur profit. Le vrai patriote n'est pas celui qui cherche a dénaturer les faits et a se tromper soi-même, et le savant oublierait son devoir s'il évitait de dire la vérité, quelque pénible qu'elle doive être".

ar puté vorbí despre Parisieni? Băştinaşii Parisului sunt într'o minoritate disparentă. — Vedem cum se formează jos la Dunăre — vorbind în mare şi nedefinind mai de aproape locul formaţiunii — limba română, mulţămită împrejurărilor externe. Cine scie, dacă nu se icuiau Slavii în corpul roman dela rĕsărit, ce ar fi din limba română? Credem, că limba română s'a format pe un teritor în apropierea strămoşilor Albanezilor de aḑi, a mers mână în mână cu vechea dalmată, limba romană din Dalmaţia, şi nu rupem legătura dintre orient şi apus dupăcum să încearcă s'o susţină şi G. Paris şi dl Ovid Densuşianu. Istoria desvoltării limbii române se poate mărginí numai în mare. Din sec. II—VI e formarea limbii şi lăţirea ei pe ambele maluri a Dunării. În VII—IX—XII e puterea elem. slav. Cuvintele slave în limba română şi împingerea elementului românesc spre nord şi spre sud. Tot în aceasta vreme avem şi o mare admigrare dela sud la nordul Dunării [1]), căci elementul dela sud era mai puternic decât cel dela nord. În suta a noua, clatină puţin vehementa năvălire a Maghiarilor liniscea poporului român. Dar influinţele maghiare asupra limbii române se fac după cum crede dl O. Densuşianu abia între suta XI—XIII, dovadă lipsa elementelor maghiare în dialectul istro-român. În cel macedo-român e, după natura lucrului, să nu fie elemente maghiare. În sec. XIII se formează Muntenia, în sec. XIV Moldova. În sec. XIV şi XV începe şi influinţa turcească în ţĕrile române, mai întâi politică şi apoi şi culturală [2]). În sec. XVI, avem începutul monumentelor literare şi aşa de ací înainte putem urmărí desvoltarea limbei noastre din paş în paş. A-ţi forma o ideie clară despre desvoltarea limbei române nu se poate fără studiul limbilor din vecinătatea ei. Românii au vieţuit cu ei, şi-au împărţit şi au îndurat nĕcazurile vremilor trecute, a căror tristă pomenire o mai poartă din gură în gură jalea cântecelor bĕtrânesci. Au împrumutat cuvinte şi forme culturale unii dela alţii, căci cul-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

[1]) Veḑi în privinţa aceasta studiile dlui D. Onciul în *Originile principatelor române*, Bucuresci 1899, în deosebi în partea primă când vorbesce despre Ţara românească între altele pag. 11.

[2]) Studiile dlui Şăineanu tind a ilustra elementele osmanlii în limba română. Critica dlui Iorga şi a mea ref. la aceste studii au îndreptat multe din părerile dlui Şăineanu.

tura încă se desvoaltă din treaptă în treaptă şi cel mai primitiv popor e civilisat [1]), dar într'o formă relativă. A se împrumuta nu e ruşine. Şi noi nu ne mai certăm. Se certau destul Ardelenii cu Bănăţenii pe la sfârşitul veacului al XVIII. [2]) Cu cât mai multe cuvinte străine într'o limbă cu atât mai mult arată limba comerciul ei cu lumea, şi cultura îşi întinde aripile protectoare asupra unui câmp tot mai mare. Lucrul acesta a fost deja de mult constatat, pare-mi-se de Helhn. Şi dl Meyer-Lübke [3]) dela Viena are mare dreptate când vorbesce despre mulţimea elementelor nelatine în română şi albaneză. Româna are, cum se crede, în majoritate elemente străine, şi albaneza are 20% cuvinte latine-romanice, materialul moştenit e abia de 10% şi totuşi prima e limbă romanică până când a doua nu. „Der Hauptgrund dafür liegt, wie gesagt, im Formenbau, und zwar nicht nur in den Flexionsendungen des Verbums und Nomens, sondern auch in den formalen Elementen des Satzes, also in den Konjunktionen und Präpositionen, die dort bis auf verschwindende Ausnahmen lateinischen, hier nicht lateinischen Ursprungs sind.“ [4]) Am citat acest loc anume să cernem puţin părerile cam curioase ale dlui Weigand despre limba română. Dl. Weigand atât în Vlachomeglen cât şi în I-ul Jahresbericht dă o importanţă cutezată limbii slave asupra celei române. Valoarea slavisticei pentru română e numai de natură secundară, după cum asemenea importanţă au şi albaneza şi greaca şi maghiara precum şi turca pentru studiul limbei noastre. E bine să privim lucrurile cum se cade. Limba română nu are monumente din epocele primei sale desvoltări şi aşa la studiul ei trebue să ne sprijinim pe toate mijloacele posibile. După cum cuvintele împrumutate formează unul din cele mai interesante capitole ale istoriei limbei române tot asemenea

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

[1]) Ch. Letourneau a publicat la 1901 în Paris o interesantă lucrare: La psychologie ethnique. În motto-ul acestei cărţi ne spune: „Ou'est-ce donc que l'homme primitif? Un civilisé en bas âge“.

[2]) Era pe vremea când resăria soarele latinismului. Ardelenii dau sbor sentimentelor pe o consciinţă tineră şi voiau să rupă ori-ce tradiţie. Bănăţenii, în frunte cu gramaticul Jorgovici, apărau adevărul istoric cu combinaţiuni aproape moderne. Acest fapt l-am fost amintit într'un studiu despre raporturile slavo-române publicat în „*Transilvania*“ XXXIII (1902) pag. 1—12.

[3]) „Einführung in das Studium der Rom. Sprachwissenschaft“, Heidelberg 1901, pag. 9.

[4]) Op. et. loc. cit.

și originea dialectelor se poate studia numai dacă studiem istoria fie-cărui dialect român în parte. Fie-care dialect își are istoria sa, care ne arată originea și crescerea lui. Toate aceste la un loc ne duc la isvorul comun de unde pleacă fie-care în parte. Spre a puté face acest drum avem lipsă de o mulțime de mijloace. Ca să studiem un dialect de adi e ușor. Trebue să avem pregătire și să observăm starea faptică în fața locului. Spre a studia însă desvoltarea istorică a unui dialect avem lipsă de o critică istorică [1]). Limba e un product a culturei omenesci și-și are o anumită desvoltare cu cultura. Trebue deci să ne ostenim din greu pentru a puté studia și înțelege toți factorii cari au condiționat desvoltarea acelui dialect într'o formă și nu într'alta. Avem să contăm deci la ori-ce sprigin al experienții, care atât din punct de vedere fizic cât și psichic are o însemnătate neprețuită. Aici ajungem la motto-ul lucrării mele: „L'expérience est la source unique de la vérité: elle seule peut nous apprendre quelque chose de nouveau; elle seule peut nous donner la certitude". Filologia e una dintre cele mai exacte sciințe, a căror obiect e de natură experimentală și istorică. H. Paul ne dă un fel de mĕsură cu privire la exactitatea sciinței noastre. El spune: „Jede Erfahrungswissenschaft erhebt sich zu umso grösserer Exaktheit, je mehr es ihr gelingt in den Erscheinungen, mit denen sie zu schaffen hat, *die Wirksamkeit der einzelnen Faktoren isoliert zu betrachten* [2]). Acesti factori îi privesce mult stimatul meu învĕțător, dl. Meyer-Lübke, ca nisce obiecte biologice în contrast cu paleontologia limbii. Dacă biologia se poate aplica la viața limbii nu se poate tocmai aplica paleontologie. Introducerea acestui cuvênt în filologie e cam arbitrară și reserva ridicată de dl Roques într'o conferență la G. Paris în Paris e justă. Paleontologia ne învață despre lucruri, cari au fost și au perit fără urmă, paleontologia limbii cum vrea s'o aplice dl Meyer-Lübke,

[1]) Cf. și Hermann Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, ed. III. Halle 1898, p. 7. Un dialect se desvoaltă tot după principiile limbei. Pasagiul referitor la critica istorică e în Paul următorul: „Aber undenkbar ist es, dass man ohne eine Summe von Erfahrungen über die physische Möglichkeit oder Unmöglichkeit eines Vorganges irgend ein Ereignis der Geschichte zu verstehen oder irgend welche Art von historischer Kritik zu üben im Stande wäre".

[2]) Cf. Principien der Sprachgeschichte ed. III. pag. 16.

ne învață despre lucruri, cari s'au păstrat în forme schimbate, aici numai de evoluție poate fi vorba.

Să trecem acum la factorii cari ne ajută să studiem biologia limbii. Primul loc îl ocupă *Fonetica* sau fisiologia sunetului [1]). Ea e descriptivă și experimentală, prima e subiectivă, a doua e obiectivă. Observațiunile obiective ajutate de diferite combinațiuni subiective, cari de multe-ori își au corelațiuni în natură, ne conduc la fonetica istorică, care explică desvoltarea și schimbarea sunetelor după anumite legi. Al doilea factor e *geografia limbii*, care urmăresce un sunet, un cuvênt pe întreaga extindere și așa ne arată gradul lui de lățire. De geografia sunetului e legată și alunecarea lui (Lautwandel). Istoria cuvintelor cu geografia lor ne arată diferitele graduri de evoluțiune. Limba literară în contrast cu dialectele, precum și psichologia limbii încă are valoare asupra desvoltării limbii. Acești factori priviți în mare urmăresc o desvoltare în spațiu și alta în timp. Dacă privim limba română în momentul când n-a fost diferențiată în dialecte, vedem că ea s-a bazat pe o avere moștenită dela părinți, care apoi condiționată de diferite momente încunjurătoare a hotărît un mers anumit desvoltării sale. Limba e într-o continuă diferențiare, ca urmare logică a influenței factorilor din afară și din lăuntru de natură politică, religioasă, literară etc. În casul nostru avem limba comună de origine romanică, un popor latin ce o vorbesce în jurul potopului năvălirii diferitelor elemente. Viața politică e cât se poate de redusă. Banatul Olteniei ridicat din ruinele unei slăbiri de demult după moda bizantină-slavă în legătură cu viața politică de peste Dunăre ne dau un ce cât se poate de slab pentru de-a puté determina motivele schimbării limbii române. Viața religioasă înfrânată de o ierarchie strĕină neamului nostru prin ajutorul vieții de stat au făcut, ce e drept, o limbă bisericească română, pe care nici cei-ce o rosteau n'o înțelegeau totdeauna. Limba literară e tinĕră și n'a putut influința schimbarea dialectelor române, cari sunt de dată mai veche decât ea.

Formarea dialectelor române e condiționată de motive interne. Poporul român ajuns într'o decădință față de părinții

[1]) Cf. studiul meu despre *Pronunciă, fonetică și scriere* din *Transilvania* XXXIV (1903).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

sei, cari stăpâneau locul unde au fost colonisaţi, a vieţuit mult timp cu amar şi cu vai la un loc. Năvălirile fără capĕt a popoarelor barbare i-au legănat în continuu fără milă. Şi grijile lor apăsau durerile traiului. Dialectele s-au putut crea numai când Românii n'au mai trăit la un loc. Când s-au despărţit şi de ce? E greu de spus. Dl. Haşdĕu crede (cf. Strat şi Substrat) că această filiaţiune s-ar fi făcut în suta a noua cu ocasiunea năvălirii Maghiarilor. Dacă această părere e justă s'au nu, ne-ar puté întru câtva ilustra cuvintele împrumutate dela Slavi. A studia elementele slave în română şi în limba maghiară, dar în mod comparativ, ar fi foarte interesant. De altmintrelea istoria limbii par-că nu vrea să asculte de hipoteza dlui Haşdĕu. Avem deja din suta VII o admigrare din sud la nordul Dunării, fapt ce dovedesce atât istoria poporului cât şi a limbii române! Mai adevĕrat e că prima balansare puternică etnicului românesc au dat-o Slavii, cari s'au icuit în locuinţele lor. [1]) Românii din Macedonia n'au fost în vremea veche pe teritorul lor de aḑi [2]). Imigrarea Megleniţilor se pare a fi anterioare sutei a XI-a [3]). „Dialektspaltung bedeutet nichts anderes als das Hinauswachsen der individuellen Verschiedenheiten über ein gewisses Mass. [4]) Acel „gewisses Mass“ ne arată caracteristica fie-cărui dialect în parte, care ne ajută să facem clasificarea sciinţifică şi să arătăm importanţa lui, pentru studiul limbii române. Asemĕnarea atât de mare a dialectelor române ne face să credem că filiaţiunea lor nu s'a putut efeptuí decât într'o vîrstă de tot recentă şi mult mai târḑiu decât crede dl Haşdĕu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Clasificarea dialectelor române se poate face numai din punct de vedere istoric. Noi credem în împărţala veche românească adecă în trei dialecte principale. Le numim după

[1]) Miklosich însuşi crede că dialectele primitive să fi început de prin suta a VI-a. Ei bine, poate să fie vorba de unele particularităţi locale deja în străromână, dar de dialecte, cum se presintă aḑi, ar fi prea de timpuriu.

[2]) Cf. Ovid Densuşianu: *Histoire de la langue roumaine* vol. I, p. 324. Deja din sutele VI—VII au început Armânii a pleca de lângă Dunăre către sud, în special au imigrat în Tesalia şi Epir. În sec. XI. sûnt deja numĕroşi în aceste provincii şi în sec. XIII. centrul acestor Români *μεγάλη Βλαχία* e în Tesalia.

[3]) Cf. O. Densuşianu, *op. cit.* vol. I, pag. 336.

[4]) Cf. H. Paul, *op. cit.* pag. 36.

provincia unde se vorbesc. La vest avem Istro-românii, la sud avem Macedo-românii și la nordost avem Daco-românii. Dialectul istro și daco-român corĕspund stării faptice, căci cel dintâiu se vorbesce în Istria, cel daco-român în Dacia-Traiană. Prima colonisare a fost în Oltenia, Banat și Ardeal.[1]) Mai apoi s-a lățit și peste Maramurĕș de unde s-a dus în Moldova, care cu Bucovina și Basarabia par a vorbí acelaș dialect. Basarabii dela Craiova cu imigrațiunile noue stând în legătură cu Amlașul și Făgărașul au format Muntenia. Coloniile din Bulgaria și Sêrbia sunt toate de dată recentă și vorbesc unii bănățănesce alții muntenesce.[2]) Macedo-românii sunt imigrați dela Dunăre și se împart în douĕ mari grupe: în Farșeroți și Armâni. Cei dintâi par a fi din Albania.

În general însă sunt amestecați toți la un loc. Numele de Român l-au păstrat numai cei din Dacia și cei din Balcan sub forma de Armăn — Armân. Românii cei din Istria și cei din Meglenia și-au perdut numirea și au luat pe Vlah-Vlasi slav. Dl. Weigand, care are mari merite, pe lângă scăderi egale, pentru studiul limbii române, împarte limba română în patru dialecte, adăugênd pe lângă cele trei pomenite și dialectul meglen, care în morfologie se apropie de cel daco-român și în fonetică de cel macedo-român. Compania filologilor tineri din țĕrile române nu crede în această împărțire. Și într'adevĕr sunt motive ponderoase în favorul lor. În primul entusiasm dl Weigand era prea încântat de descoperirea dsale și *eureca* dialectal a fost ulterior redus în Enciclopedia română tot de Domnia-sa.

Nici unul din cele trei dialecte nu-i să n-aibă și alte subdialecte. Puterea caracteristică a unui dialect se află în raporturile sunetelor al căror — schimb — alunecare, după cum traduce dl Philippide Lautwandel-ul nemțesc, hotăresc marginile unui dialect. Evident că acest lucru ni-l arată geografia sunetelor. Asemenea important e și tesaurul lexical, care însă e mai conservativ. Un lucru însă totuși îl experiăm aici și anume împrumutul elementelor strĕine. Așa a bunăoară în Istria

[1]) Vedi D. Onciul: *op. cit.* pag. 10.

[2]) Cf. Studiile dialectale ale dlui Weigand.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

elemente slovene, croate și italiene; în Balcan albaneze și neogrece, în Dacia maghiare din contact direct și turcesci prin influințe culturale și politice.

Dialectul ir. e vorbit în 8 sate de preste 3000 de suflete. Dialectul mr + cel mgl. e vorbit de vr'o 200,000 de suflete. După dl Weigand care nu dă nici „prea mult nici prea puțin" cum obicinuesce a ne spune Ar. ar fi maximum 150,000, iar Mgl. 14,000.[1]) Ion Nenițescu a publicat o lucrare interesantă despre Românii din Turcia europeană dând și o statistică a lor care se urcă la 861,000 de suflete.[2]) Intru cât e justă statistica aceasta nu pot spune. Dl Weigand scrie în Enciclopedie I. 230, că e „greșită", e natural de ce, fiind-că îl critică pe dsa ce superficial a lucrat. Nu iau de loc în apărare pe Nenițescu, a fi greșind și dsa, dar apoi nici dl Weigand nu-i infalibil. Despre Mgl. spune dl Weigand că ar fi 14,000, Nenițescu îi urcă la 27,000 și dl Papahagi care nu e bănuit de a fi de o rea credință duplifică numărul lor față de dl Weigand. Dl Colonel G. Iannescu publică un interesant articol despre referințele din Macedonia în *Cercul studiilor militare* Nr. 92, Buc. 1904, și pe pagina 17 ne dă statistica poporațiunii din Macedonia, în rubrica Românilor cetim cifrele 80,767, un număr care încă e însemnat. Considerând acum grosul Românilor din Balcani, care se află în Pind și în Albania nu eșim la socoteala dlui Weigand Dl Weigand e prea indulgent față de d-sa și prea fără milă față de cei-ce scot scăderile lui la iveală. Cât îi cunosc eu greșelile din dialectele istro-române și daco-române apoi îngădui ori ce scepticism. Numărul Daco-românilor trece bine preste 10 milioane. Daco-românii vorbesc mai multe subdialecte.[3])

III.

Caracteristica fie-cărui dialect în parte s-a făcut în mai multe privințe. Toate dialectele sunt relativ foarte puțin studiate. Dialectul istro-român așteaptă încă omul care să-l stu-

[1]) Cf. Vlacho-meglen, Leipzig 1892, pag. XXVIII.

[2]) Cf. Nenițescu, *op. cit.* pag. 607.

[3]) Dl H. Paul scrie *op. cit.* pag. 43, „Ohne mundartliche Unterschiede ist eine Sprache, die sich über ein einigermassen umfängliches Gebiet erstreckt und eine längere Entwickelung hinter sich hat, gar nicht zu denken".

dieze din toate punctele de vedere. Studiile făcute până acum se dovedesc de neîndestulitoare. Abia glosarul acestui dialect criticat de Bartoli şi de mine e mai complet deşi nesuficient. [1]) O gramatică a acestui dialect ar trebuí scrisă. Unele studii ne dau forme gramaticale pe cari eu nu le am putut auḑí în săptămânile cât am petrecut la ei. Evident mie personal resultatele studiilor de până acum nu-mi pot impune. Textele ne lipsesc aproape cu desăvârşire. Mai fidelă e transcrierea dlui Weigand. Meglena e studiată binişor. Avem texte puţine dela dl Weigand, dar apoi în abundanţă dela dl Papahagi care a făcut deja două publicaţiuni importante asupra acestui dialect. [2]) Armâna e aproape monopolisată de dl Weigand. Dênsul a plănuit o lucrare mare în 5 volume din care au eşit deja de 10 ani al doilea şi de 9 ani primul volum. Celelalte trei sunt încă în restanţă. Oameni cari cunosc acest dialect din experienţe câştigate în mijlocul acestui popor fac unele reserve. Glosarul acestui dialect e anunţat din două părţi. Odată spuneau gazetele că părintele Murnu dela Pesta l-ar avea gata. Dl Alexics îmi povestia că va fi „grandios“ şi că lucrează mult la el. Pe de altă parte e glosarul pe fişe al dlui Weigand care se află în seminarul român dela Lipsca. Dumneḑeu scie care va avea prioritatea şi-şi va încerca norocul. Noi aşteptăm cu mare dor apariţia unuia din două. Texte avem foarte multe. Cele mai bune sunt ale dlor Weigand şi Papahagi. Şi acum să trecem la dialectul dr. pe care-l vorbim noi şi care ne este mult-puţin mai cunoscut. Şi aici meritul de a fi umblat în tot teritorul pe unde se vorbesce e al dlui Weigand. Din parte românească s'au făcut unele încercări. Cei-ce doresc notiţele bibliografice să caute în ist. filologiei române de dl Şăineanu. Şi dialectul dr. are subdialecte, dintre cari unele au legături strînse cu alte dialecte dintre cele principale. Mie nu-mi-e cunoscut să fi dubitat cineva despre existenţa subdialectelor. Şi mi se pare curios când cetesc în

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

[1]) Bartoli l-a criticat în *Studi di filologia romanza*, vol. VIII, fasc. 23 (1901) şi eu în *Romania* XXXII (1903).

[2]) Publicaţiunile dlui Papahagi sunt: „Românii din Meglenia“, Bucuresci 1900 şi al doilea studiu e publicat în 1903 în Analele Acad. Rom. ser. II. tom. XXV, 1902—1903 Mem. secţ. lit., pag. 1—268.

Jahresb. III, pag. IX, a dlui Weigand: „Die in Rumänien verbreitete Meinung, dass die dr. Sprache keine Dialekte habe, erweist sich jetzt schon, wo ich kaum am Anfange der Erforschung stehe, als ein Märchen, das ich übrigens aus allgemeinen sprachwissenschaftlichen Gründen wie geglaubt habe, ebenso wie bei der magyarischen Sprache, von der man dasselbe behauptet, hier wie dort ist der Grund dieser Meinung nur die Unkenntnis der Dialekte.“ Atât propunerea cât și motivarea părerii dlui Weigand sunt lipsite de o logică reală. Limba maghiară are dialecte, faptul acesta îl sciu toți cari o cunosc și au auḑit vorbind unguresce, și de existența dialectelor române s'ar fi putut îndoí vr'un laic dar nu vr'un filolog, în care cas întreaga părere își perde dreptul de combinațiune. Că nu toți Românii vorbesc într'un chip au sciut toți cari au scris și cetit românesce. Deja traducĕtorii Noului Testament a lui George Racoți dela Belgrad, 1648, ne spun lămurit acest lucru. În predoslovia lor cătră cetitori cetim: „Aciasta încă Vă rugăm să luați aminte că Rumânii nu grăesc în toate țărăle într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip; pentr-aceia cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți grăind unŭ lucru unii într-un chip, alții într-alt chip: aŭ veșmânt, aŭ vase, aŭ altele multe nu le numesc într-un chipŭ. Bine știm că cuvintele trebue să fie ca banii, că banii aceia sânt buni, carii îmblă în toate țărăle, așia și cuvintele acelé sânt bune, carele le înțelegŭ toți. Noi derept aceia ne-am silit, de în cât am putut, să izvodim așia cum să înțelégă toți, iară să nu vor înțelége toți nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuĭa ce aŭ răsfirat rumănii priîntr-alte țări, de ș-aŭ mestecat cuvintele cu alte limbĭ nu grăesc toți într-un chipŭ“. Noi, cari cunoascem firea limbii și cari scim că ea se află într-o diferențiare continuă, prin urmare desvoltare, nu acusăm pe cel-ce a resfirat Românii, ci analisăm faptele în mod critic. Acest fapt îl constatează și Popa Ioan din Vinți în Sicriul de aur (Carte de propovedanie la morți) tipărit la Sas-Sebeș la 1683 „cu porunca și îndemnarea măriei sale Apafi Mihaiu“. In cuvênt cătră cetitori avem următoarea mărturisire foarte interesantă: „Afla-vei și cuvinte, pentru-că Românii nu grăim toți într'un chip, cum iaste: oca — pricina au adeverința, înalian — înpotrivă, hasna —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

folosul, alduiala — blagoslovenia, și altele care le am pus după obiciaiul cum grăesc pe aceste locuri".

Voiu da și eu câteva exemple din traducerile din Codicele Voronețan, Noul Testament de Belgrad și Biblia de Bucuresci, ca să ne formăm o idee clară despre acest fapt.

Cod.	Vor.	*comarnic,*	N.	Test.	*cerdac,*	Bibl.	d.	Buc.	*foișor*
„	„	*voinicii,*	„	„	*vitejii,*	„	„	„	*slujitori*
„	„	*gloată,*	„	„	*sirég,*	„	„	„	*polc*
„	„	*spiță,*	„	„	*trépte,*	„	„	„	*scări*
„	„	*preț,*	„	„	*șumî,*	„	„	„	*cheltuială.*

Pentru traducere avem *a primení, a propune* și a *posleduí.* Cuvintele folosite în singuraticele cărți arată usul local, adecă „obiceiul cum grăesc pe acele locuri" dacă ne folosim de felul de a vorbí al popii Ioan din Vinți. Tot asemenea avem și date fonetice, cari redau după cum se puté în transcrierea cirilică felul de a vorbí al scriitorilor. Doi principi bisericesci din Moldova, Varlaam și Dosofteiu, cari stăpâniau limba lor moldovenească, nu odată se arată ca Moldoveni. Varlaam scrie nu odată: hiește cine, hie-cine, pân voi hi, să hie și hie. Dosofteiu încă nu părăsesce pe a hi. Forme moldovenesci au fost aduse și în cărțile tipărite la Bucuresci, așa a bună-oară cetim hiare în Apostolul tip. la Bucuresci, 1683 (cf. Bibl. rom. III, 260). Tot așa fac culegětorii Bucuresceni cu cărțile lui Ioan Creangă când înlocuesc în mod arbitrar: câne, mâne cu câine, mâine. E greu a crede că ultramoldoveanul Creangă s'o fi dat pe Bucurescenie. Perind însă manuscriptele lui Creangă pe la nisce cârnățari, dacă nu mě înșel la Iași, e exchisă ori-ce comparațiune pentru de a puté stabilí felul cum a scris Ioan Creangă și cum au cules tipografii.

Particularitățile dialectale se susțin în toate părțile. Să luăm de pildă obiectul care acopere capul țěrancelor noastre. Nainte această scutitoare a capului femenin ieșa din industria de casă. Adi e înlocuită prin moda strěină și vine din alte țěri. Fiind-că suntem în Bănat să spunem cum se numesce pe aici. Babele purtau în vremea bětrână, cum spun ele, dar abia cu 50 de ani mai nainte a fost, un petec de pânză albă țesut de mânile lor și-l numiau *propoadă,* de aici *a se împropodí: îmbrobodi,* în locul ei a venit *cârpa* și *mărama,* dar *żolźul*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

tot s'a purtat. În Almaj la *propoadă* se ḑice *ohol,* de aici femeile *se olesc*, cu cârpa se învălesc, pânza iar se învălesce pe sulul rĕsboiului şi fetele îngrădite la salcă cum se vorbesce pe aici, să-i dăm şi noi ca popa Ioan din Vinţi, sunt învălite. În Ţara Haţegului şi la Pădureni femeile poartă *propoadă* iar fetele *k'isk'iriău* (magh. keszkenyő). De aici să dăm la Sĕlişte unde găsim *pa'kolu* şi să ascultăm şi Românii din Ţara Oltului cu *pomeselnicu* lor (ştergarul de pe capul femeii) cum scrie dl S. Puşcariu (cf. V-ter Jahresbericht pag. 190). În Balcani femeile Farşeroţilor poartă *ciceroanie* (cârpă albă). Vedem deci câte vorbe se folosesc pentru un lucru, observ că eu nu le cunosc pe toate.

Dialectele limbii române sunt strîns legate într-olaltă. Aşa a bună-oară dialectul istro-român e foarte înrudit cu dialectul ce s-a vorbit şi se mai vorbesce la Moţi, Mureşeni, Pădureni şi Bănăţeni Caracteristica lui principală e rotacismul, adecă schimbarea lui *n* între douĕ vocale în *r* de pildă: *mire, tire, bire,* etc. Rotacismul se mai aude aḑi la Moţi. A fost general în Codicele Vor. şi în cărţile popii Grigorie dela Măhacĭ. Dialectul istro-român cunoasce douĕ zone, una nordică şi una sudică. Românii din Istria s'au dus acolo în mai multe rînduri. Miklosich crede că imigrarea lor, s'ar fi făcut prin suta a XIV-a, D. Weigand crede că în suta XVI. şi dl O. Densuşianu între suta XI—XIII. Mie personal îmi vine a susţinea părerea lui Miklosich. Istrienii sunt în cea mai mare parte Bănăţeni şi anume dela păduri; următoarele motive vor susţinea părerea mea: 1° *å* = *á* în Istria general, în Bănat în trei sate: Verendin, Mehadica şi Bănia şi la Păduri Meria.[1]) 2° *e* după lab. păstrat de pildă *meru, peru*, etc., general, în Bănat în (Lăpuju-de-sus) şi parţial în singuratice cuvinte peste tot teritorul dialectului

[1]) Sunetul *å* (un *a* cu un cerc deasupra) e un *a* închis dar deosebit de *a* unguresc. Dl. Weigand crede că *å* din cele trei sate din Bănat e egal lui *a* (á) maghiar. D-sa transcrie sunetul din chestiune cu o dedesupt cu un cerc deschis spre dreapta o. Noi întâlnim acest sunet şi la Megleni. Când a scris dl Weigand articolul dsale din *Enciclopedia română* despre Megleni scia puţin unguresce şi aseamănă acest sunet cu *a* magyar. Spriginit în observările mele de mijloace positive şi condus de principiile foneticei experimentale nu m-am putut convinge, că *å* din satele din Bănat, dela Păduri şi din Istria pare a fi acelaşi. Mai multe informaţiuni se publică în dialectele mele pădurenesci şi muntene (cari sunt deja supt presă în Germania).

băn a bună-oară: *capet, cametă, aspes,* etc. 3° *n'* păstrat: *ursońa, lupońa: ursoan'e, lupoan'e,* etc. 4° *nu şc'u* Băn. şi Jeianu. 5° *noşc'i-voşc'i* Băn. şi Jeianu. 6° *mis* Băn. şi Jeianu. 7° prefixul des e înlocuit prin *res (răs)* la Păduri în Nandru *răsfunda* şi Istria asemenea *reslegă,* 8° cuvinte comune în Bănat şi Istria atât latine cât şi de origine străină de exemplu: *amânat* (târziu), Băn. *comânac,* ir. *coromăc* şi *cumarăc,* divănì, c'iri-c'iri (Jeianu) = orĭ-orĭ.

Meglenii sunt iar imigraţi dela nord. Acest dialect încă are puncte comune cu dialectul bănăţan respective Istrian, de pildă 1° *e* după lab. păstrat, 2° diftongarea lui *o* la începutul cuvintelor *uom, uopt,* etc. Avem apoi puncte comune şi între acest dialect şi cel istro-român abună oară *l'* păstrat: găl'ină. Interesant e că în acest dialect *ă* şi *î* accentuaţi se schimbă într'un fel de o̧, dl Weigand îl aseamănă cu *a* magh. Dênsul aseamănă şi pe *å* din Bănat cu *a* magh. şi fără dreptate. Ar fi bine dacă acest o̧ meglen ar fi studiat în mod comparativ cu dialectele albaneze. În albaneză încă avem pentru schînteie mai multe forme: *şcăndil'ă şkăndi.* Să resumăm părerile. Deja la 1899 mi-am fost format părerea că Istrienii sunt Bănăţeni şi apoi dl Ov. Densuşianu a fost primul care şi-a publicat părerea dsale despre Megleni că ar fi o colonie daco-română. Această încrucişare e justă, căci e mai mult decât plausibilă.

Dacă privim daco-rom. vedem douě zone, una cu labialele păstrate, alta cu ele schimbate, va să dică cu *p, b, f, v, m, k', g', h', y, n'.* Prima zonă e în Bănat, sudvestul Ardealului şi Oltenia. Dl. Weigand spune că în Oltenia la ţară se afla *k', g'* des, aceasta e influinţă din afară. Tot aceste sunete sunt păstrate şi în ir. şi în mare parte şi în mgl. Labialele schimbate sunt în România cea mai mare parte, (Moldova, Bucovina, Basarabia) nordul, centrul şi sudestul Ardealului şi în Macedonia. Exemple sunt multe, citez următoarele: *sk'ik* (spic), *luk'i* (lupi), *alg'i* (albi), *g'ine* (bine), *h'erb* (fierb), *h'ară* (fiară), *h'il'u* (fiu), *h'îl'e* (fica), *Jigint* (viginti), *ayin'e* (vine), yarme (ir. *gl'ermi* şi *l'erum* = verme), *an'iru* (mă mir), *din'ic* (băn. dimic).

Cum se explică aceste fenomene la nordul Dunării? Dl. O. Densuşanu a fost primul care a susţinut teoria încrucişării

BCU Cluj / Central University Library Cluj

în istoria limbii române. Schimbarea labialelor a fost adusă dela sud la nordul Dunării. Asemenea importantă pentru istoria limbei române e și palatalisarea guturalelor *c k* —> *č*, *g* > *ǧ*. În limbile romanice avem *s* și *ţ* (ts). Dl. Ov. Densușianu crede că *ts* a fost general în română și că *č* e generalisat prin influință italiană. E mult mai bine să credem că atât *č* cât și *ţ* (ts) sunt de origine latină și că avem în română douě evoluţiuni independente una de alta. A explica una din alta nu se poate. A desvoalta amândouě din latină e adevěrat (dovadă bifurcaţia limbilor romanice).

IV.

Am tratat mai pe larg cele trei părţi dinainte ale studiului meu, ca să pot face mai scurtă pe cea din urmă, adecă să scot în relief însemnătatea studiilor dialectale. Evident că am fost silit să dau lucrurile numai în mare pentru-că timpul scurt ce-mi stă la disposiţie nu-mi permite a trata pe larg toate detailele. Sunt multe motive pentru și contra, cari ar fi trebuit desvoltate mai pe larg. Îmi place însă să cred că analisa originii, clasificării și caracteristicii dialectelor române a fost în stare să vě poată convinge despre marea lor importanţă pentru studiul limbii noastre. Nu numai dialectele limbii române sunt importante, ci preste tot toate dialectele. In dialecte avem toate nuansele fonetice, cari observate bine și fidel ne ajută să înţelegem fenomenele fonologice. Numai cunoscând dialectele putem înţelege desvoltarea fonetică a unei limbi. Morfologia încă-și are parte bună în dialecte. Un studiu amănunţit ne arată de exemplu să luăm o chestiune interesantă: articulaţiunea substantivelor. Cuvêntul *om* se rostesce în limba comună daco-rom. și ir. *omu*, în mr. *omlu*, după gramatică ar trebuí să fie *omul*. Când s'a perdut *l* la capětul cuvêntului ne poate arăta istoria fie-cărui dialect în parte. Iată o chestiune foarte interesantă. Istoria ei ne-ar duce prea departe. Voesc simplu să arăt ce mare câștig poate aduce dialectologia. Flexiunea cu preposiţii nu e numai în dr. limba comună, ci în altă formă, puţin schimbată, există și în istroromână. Din flexiunea verbală sě amintesc douě casuri ce se întâlnesc parte în vechia română parte în Bănat și în Istria.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pentru *aş* avem *vreaş* şi *reaş*, pentru imperativul negativ se spune în Bănat şi în vechiarom *nu mâncareţi* pentru *nu mâncaţi*.

Sintaxa dialectelor ne servesce mult la elucidarea unor chestiuni complicate. Preste tot mai grea în română e sintaxa, de care te prinḑi cu groază. A înţelege fenomenele sintactice române ai lipsă de o sumedenie de experienţe făcute pe câmpul limbii române şi câştigate şi din vecini. Sintaxa cărţilor vechi românesci tinde de multe-ori să ne schimbe simţul de limba noastră. Graiul popular însă, care are copii fidele şi în scriitorii nostri, de exemplu: Creangă şi Ispirescu, ne arată adese-ori calea adevĕrată, pe care trebue să mergem. Sintaxa comparată balcanică a început-o dl B. P. Haşdĕu şi aḑi lucrează cu spor pe acest teren un învĕţat din nord Sanfeld-Jensen. Să vorbim ceva şi despre tesaurul lexical român. Câmpul acesta bogat e noroit şi plin de spini. Nici unul din dialectele române nu-şi are glosarul respectiv. Despre glosarele dialectelor din vest şi sud am pomenit mai sus. Daco-româna n'are un glosar, sau fiind-că acest dialect a creat şi limba literară română putem vorbí şi de dicţionar, care să cuprindă întreagă bogăţia lexicală. Ne servim şi aḑi de dicţionarul lui Cihac. Academia română a publicat fătul latiniştilor, care a murit în faşie. Dl. Haşdĕu a început un grandios etimologicum magnum, care a încetat după publicaţia vol IV, de a apărea. Etimologicul nou, ce se redigiază sub direcţia dlui Philippide nu a început încă a se pune supt presă

Avem atâta bogăţie în dialecte. E timpul suprem s'o culegem. În ţĕrile surori, în Italia şi Francia sunt organe speciale pentru dialecte şi dialectologia nu numai îşi apĕră dreptul de existenţă, ci face serviciile cele mai importante istoriei limbii. În Francia la Paris e deja şi un curs numai de dialectologie franceză la Hautes Etudes. Dl Gillieron a îmbĕtrânit în studii dialectale, dar şi-a şi perfecţionat metoda dsale întru atât, încât atlasul linquistic francez publicat de dsa e o lucrare monumentală, a cărei valoare pĕtrunde în toate părţile şi toţi o apreciază după merit. La noi ce s'a făcut? Rĕspunsul ar fi critică. Încetăm însă de a vorbí, căci psichologia capriciilor noastre — să vorbesc şi de ce nu avem — pare a duce lucrul pe alt tărîm. Cel mai cuminte lucru ar fi, ca la Bucu-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

resci, unde studiile istorice asupra limbii române se fac adi într'un mod demn de ori-ce şcoală din apus, să se creeze o catedră pentru dialectologia română. Când Bucurescii vor voí a apreţia însemnătatea acestui lucru, atunci de sigur istoria limbii românesci sprijinită pe experienţele ce le va face representantul acestei noue direcţii, va învăţa ceva de nou şi va da certitudine metodei, după care, fără material dialectal, greu ne putem mişca.

Am ajuns la culmea dorinţelor mele ca filolog şi de acì privind cu drag peste câmpul limbii noastre plin de flori şi burueni îmi rotesc ochii în jur de mine. Vĕd că lucrătorii rustici îşi ţîn locul. Cântecele le uşurează munca şi leagănă în murmurul buzelor dulcea noastră limbă. Mamele îngână feţii lor frumoşi cu ochii plini de bucurie. Ei copiază mişcarea organelor de vorbit şi zuzăesc într'o disharmonie melodia limbii noastre, care mai apoi sub acoardele dialectale păstrează tonul lor provincial. Această rusticitate e sfântă pentru noi. Şi cu o bucurie negrăită ne aruncăm în farmecul ei. Poate că am copleşit prea mult curiositatea D-voastră cu fapte grele, cari trebue mĕsurate cu receala minţii, dar şi cu căldura inimii. Veţi erta de sigur, dacă v'aţi convins că vorba mea a avut rost şi aţi vĕdut colţul adevĕrului descoperit de mine.

Cliciova, Septembre 1904.

Iosif Popovici.

RECENSIUNE

asupra cărţii **„Învĕţămênt practic din istoria naturală pentru şcoalele poporale“** *lucrat după cel mai nou plan ministerial. Cu ilustraţiuni numĕroase, de* **Iuliu Vuia,** *director şi învĕţ. Ed. Librăria Ciurcu, Brassó 1904, pag. 111, legat. Preţul 60 fileri.*

Intre studiile, cari se propun în şcoalele poporale, nici unul nu este doară, atât de interesant şi atât de potrivit cu firea de a vedea şi pipăí a băieţilor, ca şi *istoria naturală.*

Descrierea, obiceiurile şi condiţiunile de traiu ale fiinţelor naturale, stârnesc atenţiunea, ageresc simţurile, deşteaptà mintea şi judecata elevilor.

Plăcerea cu care ei ascultă, îi distrage, şi astfel oara de istorie naturală, în mijlocul multor învĕţăturí abstrase, de cari le ferbe capul, este şi oară de recreare, mintea obosită îşi recapĕtă puterea de lucrare.

De altă parte, în oara aceasta are învĕţătorul harnic ocasiune, să se apropie de inima cea fragedă a băieţilor şi să îndrepte mintea lor dela zidire la Ziditor, dela creaţiune la Creator. Aci le poate el arăta bunătatea nemărginită, înţelepciunea şi puterea mare a lui Dumneḑeu; aci a-i întărí în cinstea, mulţămita şi iubirea ce o datorim aceluia, care a făcut atâtea lucruri minunate şi a stabilit legile cele vecinice.

In mânile învĕţătorului conscienţios istoria naturală este dar' al doilea catechism, şi acesta lasă icoane neşterse de religiune şi morală în sufletul elevilor, pentru-că aci ei nu numai aud ci şi vĕd însuşirile de perfecţiune ale Creatorului.

Tot în această oară i-se îmbie învĕţătorului ocasiunea, să combată feluritele superstiţiuni şi să arete legea nestrămutată, după care se întêmplă cutare fenomen.

Metoadele de propunere, ca în alte studii, au diferit şi aci. Metod clasificător, descriptiv, apoi descriptiv-clasificator şi pe urmă metodul *biologic* de aḑi, care mereu se învârtesce pe lângă vieaţa fiinţelor. Descrie şi acesta, descrierile însă le aduce în legătură cu vieaţa, şi arată cum organul respectiv conlucră la susţinerea vieţii. P. e. după metodul descriptiv se spunea despre *iepure*, că are *pĕr* de coloare *surie*; metodul biologic arată şi însemnătatea, şi ḑice: *pĕrul* îl apĕră de frig, *coloarea surie* de duşmani (vulpe, mâţă sĕlbatică, buhă, uliu, om), dacă ar fi alb ori negru, l-ar vedea şi l-ar prinde uşor, aşa însă că samĕnă cu împrejurimea, duşmanii lui nu-l vĕd. Iarna, când câmpul e alb şi haina nu i-se mai potrivesce, se ascunde sub o tufă, sau brazdă şi se lasă să-l ningă, ca să fie neobservat. Aşa şi despre alte organe, nu-i de ajuns a spune *cum* sunt, ci *de ce* sunt aşa? de ce ochii îi sunt holbaţi, urechile mari etc. Acestea rĕmân neuitate şi ajungênd la alt animal, elevii vor afla legătura dintre mediu şi coloarea lui, dintre cutare organ şi viaţa animalului.

E dispută şi cu privire la manual, unii ḑic că în şcoalele poporale nu e de lipsă manualul, pentru-că numai li-se forţează băieţilor memoria. Pentru cei dintâiu 4 ani planul de învĕţămênt nu prescrie carte, nu prescrie, ce e drept, nice pentru anii V şi VI, după-ce însă aci sunt de a se ordina şi completa cunoscinţele elevilor, manualul e de lipsă. Numirile auḑite cu ocasiunea prelegerilor, numai din manual le pot însuşí corect.

Bine înţeles, manualul trebue să fie amĕsurat gradului de pricepere al băieţilor, scris în limbajul lor, şi să conţină numai esenţialul. Din acest esenţial le vom da de rost, ceea-ce credem că e necesar (5—10 rânduri odată), celelalte le vor spune elevii prin cuvintele lor, şi se vor deda astfel a rĕspunde cu judecată.

La compunerea manualului autorul trebue să aibă cunoscinţă deplină a materialului, pentrucă numai aşa va puté da un fond exact şi va sci alege esenţialul de neesenţial. Tractând apoi materialul, mereu se va cugeta la elevi, se va închipuí în şirul lor, va încunjura expresiunile grele, nepo-

trivite cu priceperea lor, cu un cuvênt pe lângă fond, îi va da manualului şi formă potrivită.

Pe lângă manual se cere apoi intuiţiunea obiectelor *în natură*, şi numai la repeţire *în icoane*, cum ḑice planul. Că ce ajunge învĕţarea istoriei naturale fără intuiţiune, o scim noi înşine, cari cu oare-care neplăcere ne aducem aminte de clasificarea şi descrierea scurtă uscată, ce am memorisat-o în şcoalele elementare, fără să fi vĕḑut obiectul, sau măcar icoana lui; şi cu ce ne-am ales, cu *animal*, *buruiană*, *peatră* şi nimic mai mult. Prin astfel de propunere nu se ajunge scopul frumos, ce îl are acest studiu.

* * *

Trecênd acum la *Invĕţămêntul practic din istoria naturală*, al dnului *Iuliu Vuia*, constat, că în cea mai mare parte manualul corespunde cerinţelor de mai sus, şi că învĕţătorii conscienţioşi îl vor puté folosí cu deplin succes.

Cuprinde, ce e drept, unele greşeli în resumarea caracterelor, în descrieri, în obiect şi în expresiuni chiar; în genere însă obiectele tipice, cari întrunesc caracterele generale ale grupelor sunt bine alese, împărţirea uşoară, iar expunerea este potrivită şi în conformitate cu planul de învĕţămênt.

Manualul are 3 părţi: *Zoologia* 1—54 pag., *Botanica* 55—84 şi *Mineralogia* 85—111. În toate trei autorul folosesce metodul descriptiv sistemisator. Era bine dacă se acomoda metodului biologic de aḑi, explicând însemnătatea organelor. Aceasta lacună o pot supliní însă învĕţătorii zeloşi, mai ales dacă vor consulta cărţile de *istorie naturală* ale dnului *George Chelariu*, prof. în Braşov, şi ceea de Szterényi, tradusă de dnii *Vas. Dumbrava* şi *V. Borlan*, profesori în Beiuş, cari sunt foarte instructive.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In resumarea caracterelor, ici colo, lasă caracterul uşor observabil d. e. la familia cânilor, era mai bine a ḑice: *cari au botul lungăreţ*, în loc de *„limba netedă“*, care nu se vede. Şopârle (36) în loc de *„dinţi fără rădĕcini“*, era mai potrivit: *sângele rece* (temperatura variabilă), care explică somnul de iarnă.

In familia mâţelor nota *„carnivore“*, dihori (6) *„toate 3 feliurile de dinţi“*, la ungulate (11) *„dinţi incisivi în amândouĕ fălcile“* nu sunt note familiare, pentru-că le au şi altele.

La ungulatele cu 2 degete (corect 4) a rĕmas afară tocmai nota esenţială *„porcul domestic şi cel sĕlbatic dimpreună cu alte rudenii, avênd toate 3 feliurile de dinţi şi nerumegând nutreţul a doua-oară formează sub ordinul nerumegătoarelor“* (16), pe basa acestor caractere şi ursul se poate înşira în subordinul nerumegătoarelor, pentru-că şi el are toate 3 speciile de dinţi şi nu rumegă. Aci trebue pusă nota: *cari au la fie-care picior degete cu păreche.*

In unele descrieri, autorul perde firul conducĕtor, trece dela o parte la alta, apoi iar se întoarce, aşa pag. 7, *Ursul „coada e scurtă“*, nu este în loc potrivit, *Găina* (24) *trunchiul oval acoperit cu pene*, trebuia la început; *Pĕrul* (58), după fructe urmează folosul lemnului apoi iar fructele. *Caisin* (60), după fructe, oltuirea în pruni, apoi iar folosul fructelor.

Pentru a-i deprinde pe băieţi să rĕspundă cu sistem, îi dedăm să purceadă dela aceea ce au observat mai iute, la animale d. e. vor începe cu învelişul (pĕr, pene, solzi etc.), coloarea, apoi capul, trunchiul, membrele, modul de viaţă, folosul ori paguba.

La pag. 102 era mai bine a tracta întâiu *creerii* apoi *nervii.*

La pag. 58 *Mĕrul*, tractarea floarei e neînţeleasă. Organele simţirilor (p. 103). „Globul ochiului e format din trei straturi de peliţă şi anume *sclerotică albă* cu *cornea* straveţĕcioasă, *coroidea* care e neagră şi *irisul* sau curcubeul". Irisul se ţine de coroideă, ca şi cornea de sclerotică; a treia peliţă a globului o formează *retina*, care se află sub coroideă este continuarea nervului optic, şi totodată partea cea mai simţitoare din ochiu.

Ramurile beregetei (p. 108) nu se numesc *„branchii"* ci *bronchii.*

Cvarţul (86) nu este silicat, ci dioxid de siliciu, ca atare nu formează o grupă cu *Feldspatul* şi cu *Mica.* Adelsberg este în Carniolia, nu în Carinthia (98).

Nu sunt potrivite expresiuni ca: „Foca şi rohmarul avênd dinţi *ca la* răpitoare" (22); „are *labele* în forma lopeţilor" (19); „sângele este un fluid roşu compus din o *fluiditate*" (107); „Caisenul are frunze *cam ca la* prun" (60). „Ciocul puternic" şi „picioarele puternice" la găină se potrivesc, la vrabie însă „picioarele scurte şi puternice", la ciocârlie „ciocul drept şi puternic", nu. P. 97: Pe pământul argilos etc.

Nu sunt corecte nici asemĕnările ca: „Rinocerul e ceva mai mic ca elefantul" (11). „Fluturele de varză mai mare decât cel de mătasă" (47), acestea nu corespund principiului dela cunoscut la necunoscut. E mai consult a tracta întâiu fluturele de varză, care îl cunosc, şi li-l putem arăta şi noi.

Inainte de încheiere observ că descrierile în genere sunt cam lungi. După tractarea obiectelor, cari conţin caracterele generale, celelalte puteau fi înşirate numai cu caracterele diferenţiale. In locul celor exotice erau mai potrivite cele dela noi; mai mult îi interesează pe elevii noştri: *liliacul*, *mâţa sĕlbatică*, *risul*, *cerbul* etc., decât hiena, leul, rinocerul, furnicarul şi altele. Tot aşa dintre animalele nevertebrate, urechelniţa, gârgariţa, mumuruza, strechea, puricele, râia, călbeaza oilor, erau bine să se înşire, şi să se arete netemeinicia superstiţiunilor de cari sunt încunjurate.

Dintre plantele folositoare: *cucuruzul*, *cartofii* cu tulpinele lor *tuberoase*, *ceapa*, *usturoiul*, *salca*, *plopul*; apoi: *minta*, *călăperul*, *busuiocul*, *măgheranul*, *rosmarinul* şi altele, cari împodobesc grădinile ţĕranului, încă puteau fi amintite, cel puţin cu numele.

La o nouă ediţie defectele amintite se pot supliní, prin ce valoarea manualului va fi şi mai mare.

Tipariul e bun, figurile expresive şi acomodate pentru a deştepta interesul elevilor. Constat din nou că manualul în general corespunde scopului intenţionat de autor, şi succesul ulterior depinde dela iscusinţa învĕţătorilor, cari îl vor folosí.

Dr. Ambrosiu Chetianu.

www.cimec.ro, www.mnir.ro, www.mnir.ro

RECENSIUNE

asupra cărţii: »***Carte de învĕţătură pentru şcoalele de repetiţiune economice,*** *ultimii ani ai şcoalei poporale, precum şi pentru alte institute*", ***Iuliu Vuia,*** *director şi învĕţător în* ***N.-Komlós,*** *Editura Librăriei Ciurcu, Braşov, preţul 1 K 50 bani.*

Cartea are o extensiune de 400 pag. 8° comun, hartie bună, tipar neexcepţionabil din nici un punct de vedere.

Materialul este împărţit pentru trei ani de şcoală în cercuri concentrice de cunoscinţe, mai ântâiu comune, apoi separat pentru băieţi şi separat pentru fetiţe.

Anul ântâiu cuprinde următoarele:

1. *Cunoscinţe comune* pentru băieţi şi fete 11 piese de cuprins moral-religios.

2. *Geografia*: 8 piese, care cuprind în resumat câteva date şi descrieri ale ţĕrilor coroanei Sf. Stefan.

3. *Istoria*: 7 piese relative mai cu seamă la Istoria Ungariei până la stingerea domnitorilor din familia Arpadiană.

4. *Higiena*: 13 piese de cuprins higienic relativ la curăţenie, locuinţă, corpul omenesc, alimentaţiune şi la organele lui.

5. *Cunoscinţe pentru băieţi*: Constituţia pe scurt a patriei şi organisaţiunile confesionale din patrie, în 13 piese.

6. *Cunoscinţe numai pentru fetiţe*: 3 piese relative la copiii mici; causele plânsului, alăptarea şi înţărcarea şi hrănirea lor măestrită cu lapte de vacă.

7. *Economia*: *a) Cunoscinţe pentru băieţi*: 13 piese despre pământul agricol, 18 piese despre cultivarea pământului şi a plantelor, 13 piese despre prăsirea animalelor, 2 piese despre pomărit, 5 piese familia mĕrului, 6 piese poame cu sîmbure tare, 3 piese poame cu găoace, 13 piese poame cu boabă, 13 piese despre vierit şi 8 piese despre îngrijirea viei în anul prim. La un loc 94 piese; *b) Cunoscinţe numai pentru fetiţe*: 13 piese legumărit în general, 11 piese despre falsificarea laptelui şi 6 piese din economia casnică.

Pentru anul prim avem aşadară la un loc 179 piese tractate într'o extensiune de 132 pagini.

Anul al doilea cuprinde:

1. *Cunoscinţe comune pentru băieţi şi fete* 8 piese de natură morală-socială şi descrieri de persoane ca Andreiu bar. de Şaguna şi George Şincai.

2. *Geografia*: 5 piese despre statele europene.

3. *Istoria*: 8 piese din istoria patriei până pe timpul domniei turcesci.

4. *Fisica*: 5 piese relative la fenomenele de precipitate atmosferică şi la starea şi natura corpurilor.

5. *Higiena*: 17 piese cuprinţĕnd diferite boale şi epidemii.

6. *Stilistica*: 6 piese de epistole şi alte acte.

7. *Constituţia, cunoscinţe numai pentru băieţi*, 11 piese cuprinţĕnd drepturile şi datorinţele cetăţenesci, câteva date din dreptul privat şi despre comună.

8. *Îngrijirea copilului sugĕtor*: *cunoscinţe numai pentru fetiţe*, 17 piese cuprinţĕnd capitole de higienă generală şi boalele infectătoare ale copiilor.

9. *Cultura plantelor, cunoscinţe numai pentru băieţi*, 7 piese despre cereale, 4 piese despre păstăioase, 2 piese plante oleioase, 4 piese plante cu trunchiu subteran, 3 piese plante de nutreţ, 8 piese plante comerciale şi industriale, 11 piese prăsirea vitelor cornute, 1 piesă legea sanitară art. VII din 1888, 8 piese prăsirea cailor, 5 piese morburile cailor, 16 piese pomăritul, 9 piese vieritul şi 13 piese albinăritul; total 91 piese.

10. *Legumăritul: cunoscinţe numai pentru fetiţe*, 20 piese legume de grădină, 1 piesă plante vindecătoare, 1 piesă prăsirea galiţelor, 7 piese soiuri de galiţe, 8 piese manipularea laptelui, 3 piese alimente, 5 piese materii vegetale, 5 piese materii mineralice, 1 piesă beuturi şi apa, 8 piese beuturi spirtuoase, 1 piesă pregătirea săpunului, 1 piesă bucătăria, cămara şi pivniţa şi 1 piesă socoteli în economia casei.

Partea a doua pe anul al doilea de şcoală cuprinde deci 228 piese. pe o extensiune de 147 pagini.

Anul al treilea cuprinde:

1. *Cunoscinţe comune*: 8 piese de cuprins religios-moral.

2. *Geografia*: 6 piese cuprinţênd celelalte patru continente şi globul pământesc.

3. *Istoria*: 15 piese continuare din Istoria patriei mai nouă şi popoarele vechi, precum şi despre Napoleon Bonaparte.

4. *Fisica*: 5 piese despre gunoiu, încălţirea pământului, vêntul, maşina cu aburi şi electricitatea.

5. *Stilistica*: 6 piese documente.

6. *Constituţia*: *5 piese, cunoscinţe pentru băieţi* despre autorităţi şi guvernul ţării.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

7. *Economia pentru băieţi*: 21 piese despre sisteme agricole şi economia de câmp, legea agricolă, societăţi şi asociaţiuni diferite, 10 piese prăsirea pomilor, 9 piese prăsirea oilor, 9 piese pomăritul, 18 piese manipularea vinului, 16 piese albinăritul; total 83 piese.

8. *Economia pentru fetiţe*: 5 piese grădina de legumi, 3 piese florărit, 13 piese prăsirea galiţelor şi în fine 11 piese economia de casă.

In total pentru anul al treilea sunt destinate 160 piese tratate pe o extensiune de 121 pagini.

Sau la un loc pentru trei ani 567 piese.

*

Deja la prima aruncătură de ochi se poate constata, că aceasta carte cuprinde un material foarte bogat şi îmbrăţişază toate terenele vieţii economice. Astfel ea constitue într'adevĕr o carte de învĕţătură pentru fiitorii economi de ambele sexe şi corĕspunde exact scopului avut în vedere, de a pune în mâna tinerilor, cari vor cerceta şcoalele de repetiţiune economice de nou înfiinţate, un astfel de manual, în care să găsească tot, dar' absolut tot materialul, cu care se vor întâlní în viaţa lor viitoare şi asupra căruia vor avea să-şi aplice puterea şi dibăcia lor în scopul unui beneficiu cât mai mare şi cu sacrificii cât mai puţine.

Necesitatea cursurilor de repetiţiune economice este atât de naturală într'un stat eminamente agricol ca al nostru, încât ar fi curată perdere de timp a ne oprí la demonstrarea ei. Inţeleg însă astfel de cursuri în care scopul să fie cel adevĕrat şi mărturisit, popularisarea cunoscinţelor raţionale economice, nici decum însă alte scopuri laterale ori ascunse... De

aceea admit că şi necesitatea unui manual pentru ajungerca acestui scop la poporul nostru este o urmare naturală a premisei de sus şi autorul merită toată recunoscinţa, că s'a supus la o muncă atât de grozavă de a aduna şi tracta un material atât de vast din cele mai diferite domenii ale sciinţelor şi cunoscinţelor omenesci.

Gruparea materialului pentru fie-care din cei trei ani mi-se pare destul de nimerită. Tot asemenea nu se poate escepţiona nici aranjarea materialului din fie-care an în cercurile de cunoscinţe şi singuraticele capitole cuprinse în fie-care din cei trei ani. Piesele singuratice însă în anumite capitole puteau fi mai bine alese şi să dovedească mai multă consciinţă şi bărbăţie în afirmarea etnică a poporului nostru. Pentru-că, slavă Domnului, în secolul luminilor nimeni nu ne mai poate lua în nume de rău a spune că în patria noastră mai existăm şi noi Românii ca grupare etnică distinctă, că am avut şi avem un trecut şi nădějduim cu voinţă de fer a avea şi un viitor. De aceea, fără supérare, încăpeau câteva piese şi din trecutul nostru şi descrierea câtorva persoane distinse ale neamului nostru ori-unde ar fi trăit ele, alăturea cu singurele despre Andreiu baron de Şaguna şi George Şincai. N'ar fi stricat şi câteva piese din industria casnică românească, descrieri de costume şi obiceiuri frumoase românesci, mai cu seamă pentru a îndemna la conservarea lor acuma, când părăsirea lor urmează de voie de nevoie din fel de fel de cause.

Piesele singuratice conţin de cele mai multe-ori tot materialul necesar, dar' fie din causa spaţiului restrîns pentru suma cea mare de piese, fie din cause de altă natură, acest material nu e rotunḑit destul de norocos şi tractarea e cam monotonă şi greoaie, asemenea unui index, care cuprinde în resumat un capitol întreg. De cele mai multe-ori piesele fac impresiune ca şi cum anume ar fi căutat autorul să facă indispensabil pe învĕţătorul la folosirea cărţii şi să îngreuneze folosirea ei ca ajutător la instruirea de sine, afară de şcoală, deşi sciut e că tocmai contrarul ar trebuí ţintit la scrierea unei cărţi. Prea multe lucruri se presupun ca absolut cunoscute şi devenite comoară sufletească a elevilor, deşi nu strică o reimprospĕtare a cunoscinţelor pregătitoare în câteva cuvinte bine alese, mai cu seamă a noţiunilor mai grele şi mai rar menţionate în cursurile şcolare, iar' lucrurile noue, necunoscute, trebuiau neapĕrat explicate. Sunt şi unele piese, cari sunt o simplă enumĕrare de obiecte şi ţinuturi, fără nici o cualificaţiune. Apoi o mulţime de noţiuni noue nu cuprind de loc descrierea lor, aşa încât e mare întrebare, dacă elevii le pricep ori le cunosc mai de aproape rostul.

Limba, în care e scrisă cartea, apare foarte mult influinţată de limbile strĕine: maghiară şi germană, aşa încât să şi observă multe barbarisme, stil greoiu şi greşit din punct de vedere gramatical şi sintactic. Abstrag dela mulţime de termini strĕini, şi-i atribuiu terminologiei noastre defectuoase, dar' nu pot admite a trata lucruri cunoscute la poporul nostru, sub nume strĕine, sau oare-cum schimbate. Mai mult folos facem lăsându-l afară, dacă nu scim exact terminul, sau circumscriindu-l.

Tot asemenea şi ortografia e foarte defectuoasă, o împrejurare care adese-ori întunecă înţelesul la pasage întregi. Cuvintele compuse şi legate prin linioară nu sunt marcate aproape de loc nicăiri, ceea-ce poate produce confusiuni şi ambiguităţi.

Dar' cu toate aceste defecte, ce dator am fost a releva şi pe cari le voiu ilustra cu exemple dlui autor, cartea totuşi constitue un manual preţios pentru şcoalele de repetiţiune economice şi pentru adulţii mai pricepuţi, cari vor afla în ea un repertoriu bogat de cunoscinţe utile econo-

mice, din cari să tragă folos atât dênşii cât şi cei din jurul lor, cărora chemaţi sunt a le da sfaturi prietinesci. Ele nu detrag din meritul cărţii decât foarte puţin, mai cu seamă dacă considerăm, că aceasta e prima carte de aceasta natură la noi. La o eventuală nouă ediţiune, care aşi dorí să se întêmple cât mai curênd, cu puţină muncă se pot delătura toate defectele şi astfel cartea poate devení un manual escelent atât pentru şcoală, cât şi pentru studiu privat, care trebue avut în prima linie în vedere.

Nu pot decât felicita pe dl autor pentru munca titanică sĕvêrşită şi pentru marele serviciu adus învĕţămêntului economic în şcoală. Dar' totdeodată trebue să exprim recunoscinţă şi librăriei editoare *Ciurcu*, care prin jertfa cea mare şi-a mai adaus un titlu la recunoscinţa culturei noastre naţionale.

De încheiere trebue însă să mai ating o chestiune. Nu sciu întru-cât şcoalele de repetiţiune economice s'au încetăţenit la poporul nostru şi care este caracterul şi limba lor de propunere. Până acuma am auḑit numai de astfel de instituţiuni de stat, nici-decum însă confesionale ori comunale, deşí interesul poporului nostru reclamă imperios înfiinţarea de astfel de şcoale, dacă voim să ţinem pas cu spiritul timpului şi cu ceialalţi compatrioţi ai nostri. Va fi bine a se căuta o modalitate pentru realisarea acestei idei salutare şi la noi şi asupra acestui moment atrag atenţiunea secţiunei şcolare, ca organ de specialitate în aceasta direcţiune.

Braşov, 1 Iulie 1904.

A. Vlaicu,
refer.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RECENSIUNE

asupra scrierii »Igiena şcolară« de Dr. I. Beu.

Onorabilă secţiune scienţifică!

În conformitate cu conclusul secţiunii noastre, luat în şedinţa din 30 Maiu a. c. ţinută în Braşov, încât privesce apariţia scrierilor românesci din ramul medicinei şi al Igienei, am onoarea a vĕ comunica următorul repertoriu:

Despre astfel de lucrări apărute în limba română afară de hotarele patriei noastre n'am nici o cunoscinţă. Inainte de toate constat cu deosebită satisfacţiune, că în decursul anului curent literatura noastră română din patrie, pe terenul medical-igienic arată un progres cu mult mai îmbucurător ca în anii premergĕtori. Semn cumcă bărbaţii nostri de sciinţă, cu înţelepciunea lor culturală, au luat la inimă deşteptarea poporului în datorinţele igienice. Pe când în anii trecuţi abia la 5—10 ani se ivea câte o scriere de conţinut igienic, în anul curent bărbaţii nostri de specialitate ne-au surprins cu douĕ lucrări de mare însemnătate în ajungerea scopului care-l urmăresce Asociaţiunea noastră prin obligamentul exprimat în §-ul 13 lit. *d)* a regulamentului secţiunilor sciinţifice.

Avem înaintea noastră doue lucrări instructive, una mai bună decât alta. Dintre aceste, o mică broşură care poartă titlul „*Igiena Şcolară*“ de Dr. *I. Beu.* Broşura, în sine luând, este mică, însă cu atâta mai importantă în conţinutul ei, care-l cuprinde în ceea-ce privesce şcoalele noastre dela sate pr. este: edificarea şcoalei, salele de învĕţămênt, aranjamentul lor, ventilaţia, încălḑitul, sala de gimnastică, latrinele, curtea, grădina şcoalei, locuinţa învĕţătorului, curăţenia edificiului, igiena instrucţiei, educaţia corporală

a pruncilor de şcoală, boalele contagioase mai îndatinate între şcolari şi obligamentul învĕţătorului faţă de aceste.

Tractarea acestor teme, din punct de vedere igienic, va fi chemată a delătura multe scăderi şi neajunsuri de care bâşbăie şcoalele noastre poporale dela sate, mai ales dacă autorităţile noastre şcolare şi-ar da silinţa a împliní baremi în parte cele înşirate în această mică broşură.

Regret că dl autor în loc de cuvintele: torace, abdomen, falange ş. a. nu s'a folosit de alte expresiuni mai populare, pe cari să le priceapă şi un simplu dascăl nu numai oameni de specialitate. Nisuinţa noastră trebue să fie vulgarisarea sciinţei în înţeles popular, nu a silí pe unii şi pe alţii a căuta înţelesul cuvintelor prin dicţionare, de cari cei mai mulţi învĕţători dela sate nici nu dispun. Ar fi fost foarte corect, dacă dl autor ar fi introdus la finea cărţii un vocabulariu de explicare asupra acestor expresiuni sciinţifice.

Numai aşa vom trage folos din aceasta carte instructivă, dacă pe toate cărările şi din toate puterile, care ne stau la disposiţie ne vom silí de rĕspândirea şi de introducerea ei ca studiu formal la institutele noastre pedagogice.

Propun deci ca secţiunea sciinţifică să intrevină la şedinţa plenară, ca Asociaţiunea noastră, ca corporaţiune culturală, în conţelegere cu autorităţile şcolare să introducă aceasta carte la institutele de pedagogie; a cumpĕra din fondul care ne stă la disposiţie 100 de exemplare, pentru a fi distribuite ca premii între elevii dela institutele pedagogice române din patrie.

O altă lucrare tot de aceeaşi însemnătate igienică ne presintă şi dl Dr. Erdélyi prin „*Cartea sănătăţii*", a cărei censurare o alătur aici sub ·/.

Aceasta carte încă o aflu deamnă de a fi rĕspândită în cercurile noastre culturale, îndeosebi între elevele şcoalelor superioare şi preparandiale de fete, pentru care este menită.

O recomand deci în atenţiunea Asociaţiunii noastre şi propun a cumpĕra din aceasta carte vr'o 50 de exemplare, pentru a fi distribuite ca premii între elevele institutelor amintite.

In legătură cu acest repertoriu, alăturat sub *A)* vĕ aclud şi lucrarea mea despre *difterie şi tuberculosă*, revĕdută, corectată şi amplificată conform aşteptărilor exprimate în rescriptul comitetului central de sub Nr. 258/1904, rugându-vĕ a o înainta comit. central spre publicare în Biblioteca poporală.

Sibiiu, la 14 Iulie 1904.

Simeon Stoica,
presid. secţiunii sciinţifice.

RECENSIUNE

asupra scrierii „*Cartea sĕnătăţii de Dr. Stefan Erdélyi*".

„*Cartea sănĕtăţii*" este titlul unei cărţi apărute în anul curent în tipografia *Nouă* din Orăştie de Dr. Stefan Erdélyi, care ar avé menirea a serví ca manual de higienă pentru şcoalele superioare şi preparandiale de fete. Va fi totdeodată şi consilier higienic pentru ori-care femee cultă, care se va ocupa cu cetitul acestei cărţi.

Cartea, în preţ de 3 coroane, ne presintă o lucrare foarte voluminoasă care se extinde pe 311 pagini, tipar curat şi uşor de cetit, stil cât se poate

de popular. Abstrăgênd de unele provincialisme, de puţinele greşeli în stilisare şi în ortografie, cartea ni se presintă a fi o lucrare de însemnată valoare.

După o lungă precuvêntare prin care dnul autor se adresează către femeile culte române şi mai ales celor concredute cu educarea elevelor din şcoalele superioare de fete, amintesce însemnătatea cunoscinţei structurei omului şi împărtăşesce o mulţime de noţiuni de mare necesitate pentru femeea română de cultură mai superioară.

După această precuvêntare dnul autor trece la descrierea structurei corpului din punct de vedere anatomic şi fisiologic, amintesce organele interne şi funcţionarea lor deosebită.

Atât digestiunea, cât şi nutrirea, precum formarea sângelui şi căldura corpului — le tratează pe larg şi le însoţesce cu multe exemple explicative pentru înţelesul materialului.

Facultăţile nobile ale omului: simţirea, cugetarea, vederea, auḑul, mirosul, gustul, pipăitul, dimpreună cu organele şi cu funcţiunea care le produc sunt cu multă pricepere predate.

Tot asemenea oasele, muschii precum şi mişcarea care se face prin ajutorul acestor părţi ale corpului, apoi vocea dimpreună cu organele prin care se produce.

Interesantă şi instructivă descriere cuprinde articolul despre *somn* şi regulele care sunt de a se observa la posiţia corpului în timp de odihnă. Tot aici se cuprinde şi tractarea despre somnambulism şi ipnotism, cari descrieri instructive conduc pe cetitor în explicarea lor adevĕrată.

Moartea, agonia morţii, înmormêntarea, însemnătatea priveghiurilor, spălarea cadavrelor şi modul de înmormêntare sunt tot atâtea descrieri înţelepte din cari numai folos pot să tragă cei care le cetesc. Alimentarea, nutrirea omului cu descrierea diferitelor mâncări din punct de vedere a părţilor nutritoare, conservarea lor, folosirea beuturilor, folosul şi urmările stricăcioase din abusarea cu ele, ocupă o parte însemnată şi de mare valoare a întregei lucrări.

Aerul, lumina şi căldura, precum şi îmbrăcămintea sunt tot atâtea puncte tractate cu mare zel şi cu deosebită înţelepciune, din cari nu lipsesce nici condamnarea corectă a obiceiului de-a purta corset.

In partea despre îngrijirea diferitelor organe, pag. 185—197 autorul cu drept cuvênt pune mare preţ de a instrua pe cetitor cum are să-şi conserve şi să-şi ţină în regulă deosebitele organe ca să nu se bolnăvească. Aceasta regulă o prescrie a se menţinea dela frageḑa copilărie până la adânci bătrâneţe.

La pag. 197—210 se înşiră însemnătatea exerciţiilor corporale cu diferitele sporturi, apreciind valoarea lor necesară în conservarea sănĕtăţii şi a desvoltării puterilor fisice.

Punctul 2 dela pag. 210—228. Despre îngrijirea femeii sănĕtoase la diferite etăţi, cuprinde în sine numĕroase reguli sanitare şi de educaţiune dela nascere până la adânci bĕtrâneţe. Cum trebue crescută fata în timpul prunciei, cum are să fie nutrită şi ţinută în curăţenie, la toate acestea ne sfătuesce bine dnul autor în scrierea lui preţioasă. Mai târḑiu cum trebue crescută la şcoală, în etatea de fată tinĕră şi de fată mare. Se tractează îngrijirea în floarea vieţii şi la bĕtrâneţe.

Un frumos studiu ne dă în această carte şi tractarea despre locuinţă, începênd dela pag. 228—246, în care tractat se descrie de-amĕnuntul cum are să fie locuinţa ca să corespundă condiţiunilor higienice.

In punctul despre omul morbos, pag. 246—272, aflăm tot ce se cuvine pentru îngrijirea unui bolnav fie de ori şi ce boală. Cu deosebire reflectează mult la regulele higienice foarte salutare în ceea-ce privesce descrierea pe scurt a mai multor boale molipsitoare şi regulele de apărare în contra lor, precum şi tratamentul simplu care se pretinde dela o femeie inteligentă.

Instructive şi de mare folos sunt cele amintite pentru ajutoarele de lipsă, care trebuesc date la casuri de nenorociri la mai multe întêmplări, nenorociri şi lesiuni; precum şi purcederea de lipsă la muşcăturile de şerpi şi de insecte veninoase, apoi la înecări în apă, la înveninări cu mâncări stricate şi altele. Se află amintire deamnă de cetit în privinţa regulelor dietetice pentru cei graşi ca să slăbească şi alte reguli pentru cei slabi ca să devie graşi.

Tot atât de interesant sunt tractate şi parasitele animale care băntuesc sănătatea şi liniscea omului, apoi regulele simple prin cari ne putem scutí de ele.

Punctul final din lucrare îl formează tractarea despre cosmetice şi despre conservarea frumseţei naturale, combătênd din rĕsputeri aplicarea cosmeticelor artificiale şi îndrumând la observarea regulelor higienice. Sfaturi destul de însemnate şi de mare valoare află femeile inteligente în acest pasagiu.

In urma acestor amintite pe scurt, cartea sănătăţii scrisă de dnul Dr. Erdélyi în adevĕr corĕspunde scopului pentru care e menită, a serví ca studiu pentru ori-şi-cine, nu numai pentru fetele dela institutele mai înalte şi preparandii. O recomandăm deci cu toată căldura femeilor noastre inteligente şi salutăm cu bucurie apariţiunea acestei lucrări atât de interesante în literatura noastră românească.

Babeş-Bolyai University Library Cluj

In luna Iulie, 1904.

S. Stoica.

Nr. 744—1904.

OPINIE

asupra operatului ***»Împărţirea, lucrarea şi îngrijirea unei moşii«***, *de dl* ***I. F. Negruţiu.***

Onorată secţiune economică a Asociaţiunii!

Conform mandatului primit, am examinat operatul cu titlul: *„Impărţirea, lucrarea şi îngrijirea unei moşii"*, înaintat de dl Ioan F. Negruţiu, profesor în Blaj, pentru a fi tipărit în „Biblioteca poporală a Asociaţiunii". Iată raportul meu:

1. După o *introducere* potrivită în care arată necesitatea de a se rĕspândí cunoscinţele agriculturei raţionale în popor, — autorul trece la al

2. Capitol, în care arată *„ce trebue să luăm în socotinţă la statorirea planului de economisare?"*, anume împrejurările naturale: clima, productivitatea pământului şi posiţiunea lui; apoi împrejurările externe: piaţa, mijloacele de comunicaţiune, desvoltarea comerciului, fabrici, institute de credit şi economie, institute de asigurare etc.

3. In capitolul al 3-lea arată *„In cari moşii putem introduce economia raţională?"* anume în cele comassate, dovedind totodată defectele multe şi mari ale moşiei necomassate.

4. În capitolul 4 arată *„Foloasele comassării“*, şi modul cum e de a se săvârşi ca ea să aducă foloase reale pentru popor.

5. In capitolul 5 tractează chestiunea *„Ce fel de producte să cultivăm?“* „recomandând pe lângă cultivarea cerealelor şi acea a plantelor de nutreţ.

6. In capitolul 6 se ocupă cu întrebarea *„Ce trebue să facem, ca pământul moşiei noastre să rămână totdeuna în stare bună“*. Prin exemple practice şi prin cifre autorul arată în mod evident cum gunoiul trebuincios la îngrăşarea corespunḑătoare a pământului se poate produce numai pe moşiile comassate.

7. În capitolul 7 se tratează *„Economia schimbătoare“* şi *„Rotaţiunea“*, arătând că rotaţiunea (rîndul cum trebue semănate plantele una după alta) este basa economiei. Schiţează în 8 tabele tot atâtea feliuri de rotaţiuni întocmite după mărimea moşiilor, arătând totodată trecerea dela economia veche la economia schimbătoare şi modul de îngrăşare a pământului în economia aceasta, — tot atâtea principii de a ţiné pământul neîntrerupt în stare bună şi de a scoate din el cel mai mare venit posibil.

8. În capit. 8 se tractează întrebarea: *„Câte vite se pot ţiné într'o moşie“?*

9. În capitolul 9 se tractează chestiunea *„Zidirilor şi recuisitelor economice“*.

Spune ce este *„Fondul instruct“* (pământul, zidirile, recuisitele economice, capitalul, banii etc.) Anume, că în ce proporţie trebue să stee aceste unele faţă de altele, ca economia, fie în pământul propriu, fie în moşii luate în arîndă, să isbutească pe deplin.

La acest loc recomandă cu căldură înfiinţarea tovărăşiilor economice şi a caselor de ajutorare.

Biblioteca Universitară Central University Library Cluj

Materiile tractate în operatul acesta sunt binevenite pentru ţăranul nostru. Ele îi vor deschide un nou orizon în chestii de prima importanţă.

Operatul e scris într'un stil bun, limba e poporală.

Îl recomand deci să fie acceptat pentru publicare într'un număr al „Bibliotecii poporale a Asociaţiunii“.

Sibiiu, în 12 Iulie 1904. ***Romul Simu***,

referentul secţiunii economice a Asociaţiunii.

DIN SINUL ASOCIAŢIUNII.

Ioan M. Riureanu †. În luna August a. c. „Asociaţiunea“ a suferit o gravă pierdere prin moartea membrului ei onorar Ioan M. Riureanu, care întru amintirea fratelui seu Radu R., a instituit şi fundaţiunea de stipendii cu acelaşi nume, administrată de „Asociaţiune“. Decedatul s'a născut în Transilvania la 1832, a fost inginer apoi profesor şi primul director de internat la liceul Mateiu Basarab în Bucuresci. Câtva timp a condus şi primul institut particular de băieţi din România. Dela 1867 a publicat „Biblioteca tinerimei de ambele sexe“, o valoroasă publicaţiune cu scrieri instructive şi moralisătoare. Mai târziu a fost inspector scolar, iar dela 1887 a trăit în retragere.

Comitetul central, în şedinţa sa din 15 Octobre a. c. a venerat memoria fericitului fundator, dând expresiune la procesul verbal durerii sale asupra acestei pierderi. Alte dispositiuni nu s'au mai putut lua din causa că Comitetul a aflat despre moartea lui abia după înmormântare.